

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**XVI.YÜZYIL BATILI SEYAHATNAMELERİNİN IŞIĞINDA OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL HAYATIN DİNAMİKLERİ: YEMEK
KÜLTÜRÜ, İNANÇLAR, ÖRF-ADET VE OSMANLI KADINI ÜZERİNE**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE ZEYNEP KOÇ

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**XVI.YÜZYIL BATILI SEYAHATNAMELERİNİN IŞIĞINDA OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL HAYATIN DİNAMİKLERİ: YEMEK
KÜLTÜRÜ, İNANÇLAR, ÖRF-ADET VE OSMANLI KADINI ÜZERİNE**

Yüksek Lisans Tezi

MERVE ZEYNEP KOÇ

Tez Danışmanı: HEATH W. LOWRY

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı: XVI.Yüzyıl Batılı Seyahatnamelerinin Işığında Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Hayatın Dinamikleri: Yemek Kültürü, İnançlar, Örf-Adet ve Osmanlı Kadını Üzerine

Öğrencinin Adı Soyadı: Merve Zeynep Koç

Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Yrd. Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Heath W. LOWRY
Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Heath W. LOWRY

Üye
Yrd.Doç.Dr. Fikret YILMAZ

Üye
Yrd.Doç.Dr. Kahraman ŞAKUL

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında XVI.Yüzyıl Batılı Seyyahlarca yazılmış seyahatnameler incelenmiş ve bu eserler çerçevesinde Osmanlı sosyal hayat ritüelleri konu edilmiştir. Osmanlı sosyal hayatına dair ilgim ve merakım, bu çalışma sürecince seyahatnameleri keyifle değerlendirmeme neden oldu. Bu süreçte yanımda olan tüm arkadaşlarıma ve aileme destekleri için teşekkürlerimi sunarım.

Bu tezin yazım sürecine başlamadan önce, yüksek lisans eğitimim süresinde Bahçeşehir Üniversitesi Osmanlı ve Türk Tarihi Uygulama ve Araştırma Genel Koordinatörlüğü'nün değerli hocaları Prof. Dr.Heath W.Lowry, Prof.Dr. Necdet Öztürk, Yrd.Doç.Dr. Derya Gürses Tarbuck ve Yrd.Doç.Dr. Fikret Yılmaz'a derslerinden sundukları ufuk açan bilgiler için içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Tez konumu seçerken ve tezi hazırlarken, seyahatname literatürü ile ilgili çalışmalarını ile bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr.Heath W.Lowry'e değerli yönlendirmeleri ve desteği için teşekkürlerimi sunarım.

Aralık, 2016

ÖZET

XVI.YÜZYIL BATILI SEYAHATNAMELERİNİN IŞIĞINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL HAYATIN DİNAMİKLERİ: YEMEK KÜLTÜRÜ, İNANÇLAR, ÖRF-ADET VE OSMANLI KADINI ÜZERİNE

MERVE ZEYNEP KOÇ

Tarih Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Heath W. Lowry

ARALIK, 2016,75 Sayfa

Bu tez çalışması, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nu çeşitli nedenlerle ziyaret etmiş altı Hıristiyan seyyahın Osmanlı toplumu ve ritüellerine ilişkin gözlemleri ve anlatıları üzerinden Osmanlı sosyal hayatını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Sosyal hayatın önemli bileşenleri olan; örf ve adetler, inançlar, beslenme alışkanlıkları ve Osmanlı kadını ile ilgili, seyahatnamelerden elde edilen veriler, bu tezin çerçevesini oluşturmaktadır. Seyahatname literatürünün mevcut sorunsalları olan seyyahların dil yetersizlikleri, önyargılı tutumları ve abartılı yorumları, inceleme kapsamında göz önünde tutulmuştur. Bu bağlamda, elde edilen veriler ışığında Hıristiyanların gözünde genel hatlarıyla Osmanlı sosyal hayatı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyahatnameler, On Altıncı Yüzyıl, Sosyal Hayat

ABSTRACT

IN THE LIGHT OF SIXTEENTH CENTURY' WESTERN TRAVEL ACCOUNTS THE DYNAMICS OF DAILY LIFE: FOOD CULTURE, BELIEFS, CUSTOMS AND OTTOMAN WOMEN

MERVE ZEYNEP KOÇ

History Graduate Program

Thesis Supervisor: Prof.Dr. Heath W. Lowry

DECEMBER, 2016,75 Pages

This thesis aims to evaluate Ottoman social life through observations and explanations about Ottoman society and rituals by six Christian travelers who visited the Ottoman Empire in the second half of the sixteenth century. As important components of social life: customs, beliefs, eating habits and Ottoman women are important components of social life and form the framework of this thesis. Linguistical problems, cultural biases and misinterpretation, prejudiced attitudes and exaggerated approaches of travelers that are perennial problems in travel literature are considered in the scope of the review. In this context, an attempt was made to evaluate Ottoman social life in general in a Christian eye in the light of the available data.

Keywords: Travel Accounts, Sixteenth Century, Social life

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ	1
2.İLGİLİ LİTERATÜR (SEYAHATNAMELERİN KAYNAK OLARAK KULLANILMASI)	4
3.VERİ VE YÖNTEM.....	8
4.XVI. YÜZYIL BATILI SEYAHATNAMELER İŞİĞİNDE: OSMANLI SOSYAL HAYATI.....	12
4.1. XVI.YÜZYILIN SİYASAL MUHATAPLARI VE GENEL DURUM	12
4.2. XVI.YÜZYIL SEYAHATNAME LİTERATÜRÜ HAKKINDA.....	16
4.3. SEYYAHLARIN YAŞAMLARINA İLİŞKİN.....	18
4.3.1. Hans Dernschwam	18
4.3.2. Ogier Ghiselin Busbecq.....	21
4.3.3. Salomon Schweigger	24
4.3.4. Michael Heberer.....	27
4.3.5. Reinhold Lubenau	29
4.3.6. Baron Wenceslaw Wratislaw	32
5. XVI.YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA; YEMEK, İNANÇLAR, ÖRF-ADET VE GELENEKLER VE OSMANLI KADINI ÜZERİNE.....	35
5.1. SOSYAL HAYATIN İŞLEYİŞİ, ÖRF-ADET, GELENEKLER	35
5.2. BESLENME ALIŞKANLIKLARI, TÜKETİM VE MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE	41
5.3. OSMANLI KADINI	49
5.4. İNANÇ BAHSİ	57
6. SONUÇ	66
KAYNAKÇA.....	67

1.GİRİŞ

İçerikleri bakımından çeşitli bilim dallarına kaynak olabilme niteliği taşıyan seyahatnameler, Osmanlı sosyal tarih yazıcılığı için de oldukça değerlidir. Tarihçiye toplumun tarihsel ve kültürel topografyasını gözlemleme fırsatı verirken, bir toplumun kendine dışarıdan bir gözle bakabilmesini de sağlar. Çünkü “kişi ancak bir başkası yoluyla kendini bir bütün olarak ortaya koyabilir, öteki tarafından görülebileceğini bilmek benliği tamamlar, özne ancak özneler-arası bir ilişki biçiminde var olabilir.”¹ Dolayısıyla bir etkileşimin varlığını ve bunun toplumların şekillenmesindeki etkisini göz ardı edemeyiz. Yüzyıllardır birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde olan Hıristiyan ve Müslüman dünyasının ilişkilerini siyasi bir perspektifte yorumlamaktan ziyade, bir Hıristiyan’ın bir Müslümanı görme biçimini kavrama olanağı sağlayan seyahatnamelerin Osmanlı tarihçiliğine desteği görece olmaktan çok ötedir. “Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da yıldızının parlamaya başladığı yıllardan itibaren devlete ve Türk insanına dair Avrupalılarca benimsenen tutumun oluşmasında yazılan bu seyahatnamelerin etkisi bir hayli fazladır.”²

Seyahatnamelerin tarihsel araştırmalarda veri olarak kullanılmaya başlanması yirminci yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Seyyahların kişisel yorumları, ön yargıları, dil yetersizlikleri ve çeşitli sorunsallar, bu eserlerin kullanımını yıllarca tarih yazıcılığından uzak tutmuştur. Tarihçilik algısının zamanla değişmesi ile birlikte 1980’ler sonra seyahatnamelerin değeri anlaşılmış, herşeye rağmen bu eserlerin değerli olduğu konusunda birçok yetkin tarihçi hemfikir olmuşlardır. Bu eserleri nadide kılan ise doğruyu ne derece yansıttı değil, esere konu olan anlatıların seyyahlarca ilginç bulunması ve bir birey tarafından tamamen (çoğu zaman) bireysel arzu sonucu kaleme alınmasından doğmuş olmasıdır. Edinilen veriler Osmanlı toplum modeli çizmekte tamamen yol

---

¹ Mihail Bahtin, *Karnavaladan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, Derleyen: Sibel Irzık, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2001), 8.

² Müzeyyen Altunbay, “16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti’ndeki Kadın Algısı” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2015), Cilt: 8 Sayı:41, 53.

gösterici olamasa da bu bilgilere başka hiçbir kaynaktan erişemiyor olmak, eserlerin değerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma dahilinde incelenen altı seyahatname XVI.yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nu çeşitli nedenlerle ziyaret etmiş seyyahların Osmanlı toplumunun bilhassa İstanbul halkı hakkında örf, adet, inanç, yemek alışkanlıkları, sofraya kültürü ve Osmanlı kadını üzerine yazdıklarını konu edinmiştir. Her biri halkın gündelik hayatına dair başlıkları konu alan seyahatnameler üzerine olan bu çalışma özellikle sosyal hayatın işleyişini ve Osmanlı kültürü üzerinden toplum tarihi çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmada olabildiğince saray ve saray hayatı ve hanedanlığa ilişkin anekdotlar öncelikle olarak kullanılmamıştır.

Toplumların birbirini görüş ve algılayış biçiminin dönemin eserleri aracılığı ile görmeye çalışmak çalışmanın başlıca hedefidir. Tüm bu değerlendirme sürecinde tarihsel süreci kendi şartları altında, yüzyılın hâkim olduğu siyasi-sosyal ortam, seyyahların eğitim durumları, olası önyargıları ve sahip olduğu kültürel algılar ve birçoğunun diplomatik görevlendirmelerle İstanbul'u ziyaret ettikleri göz önünde bulundurulacaktır.

İlk bölüm seyahatname literatürü ve ilgili kaynakların akademik dünyada kullanılması ve elde edilen verilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır, daha sonra bu literatürün kullanılma sürecinde karşılaşılabilecek olası problemleri göz önünde bulundurarak veri ve yöntem değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonrasında, “*XVI. Yüzyıl Batılı Seyahatnameleri ve Bu Eserler Işığında; Osmanlı Sosyal Hayatın Dinamikleri*” başlığının altında XVI.Yüzyıl Osmanlı toplum yapısını ve sosyal hayatın ritüelleri seyahatnameler aracılığı ile incelenmesine başlanmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında, seyyahların Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaretleri öncesi zihin dünyalarını anlamak ve bunun eserlere yansımış olduğu kaygısı ve gerçekliğiyle XVI.Yüzyıl dünyasına geniş bir perspektiften bakılarak, çağın değerleri, yargıları, ihtiyaçları üzerine ve devamında ilgili seyyahların eğitim durumlarının da değerlendirilmesiyle metni sağlam bir zemine oturtmak hedeflenmiştir.

Bu çalışma, aynı dönem Osmanlı toplumuna, farklı gözlemciler tarafından kaleme alınan eserler aracılığı ile bakmak, yorumlamak ve tarihsel veriler ışığında Avrupa gözlemlerinde Osmanlı toplum stereotipinin ortaya koymayı hedeflemektedir. Bir Osmanlı toplum profili çizmekte seyahatnamelerin yeterli olmayacağını bilincinde olmakla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi dışarıdan bir seyircinin gözlemlerinde Osmanlı toplumu kavramaya çalışılacaktır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR (SEYAHATNAMELERİN KAYNAK OLARAK KULLANILMASI)

XX.yüzyılın sonlarına kadar sosyal hayata dair oldukça detaylı bilgiler veren seyyah notlarının tarihsel veri olarak kullanımından geri durulmuştur. Bunun başlıca nedeni, “1945’te uygulanmaya başlayan ve yeni benimsenmiş bir programdan kaynaklanır. Bu program 1970’lere kadar uygulandı. Programın amacı Osmanlı araştırmalarında sadece Osmanlı kaynaklarının incelenmesiydi.”³ Bu tutum Avrupalılar tarafından yazılmış eserleri incelemeyi tamamen reddetmezken, incelemelerin oldukça sınırlı kalmasına neden olmuştur. Fakat Osmanlı tarih yazıcılığında, 1980’lere kadar seyahatnamelerin yeteri kadar değerlendirilmemiş ve tarihsel metinler olarak görüşmemiş olmasının tek nedeni bu değildi. Seyahatname literatürünün oldukça sert bir tutumla yargılayan William Jones, bundan 209 sene önce, seyahatnamelerin gerçeği yansıtan birer eser olarak görülemeyeceğini ve mevcut sıkıntılarını şu sözlerle değerlendirir; “ Genellikle Türklerin arasında yaşanan ve Doğu dilleri bildikleri için bize bu millet hakkında doğru bilgiler vermeye yetkili gördüğümüz kişiler ya düşük seviyede bir yaşamın içinde sıkışıp kalmışlardır ya da ilgi alanları itibariyle yüksek seviyedeki edebiyat veya felsefeden uzaktır. Diğer taraftan, yüksek makamlarda buldukları ve edebiyat zevkine sahip oldukları için, Türk politikasının sırlarına nüfuz edebilecek fırsat ve yeteneğe sahip kişiler İstanbul’da kullanılan dil hakkında hiçbir şey bilmediklerinden, bu kadar değişik bir toplumun düşünceleri, duyguları ve eğilimleri hakkında kesin ve doğru bilgi edinilmesi için tek gerekli araçtan, yani dilden yoksundurlar. Tercümanlara gelince, bu durumdaki kişilerin, çoğunluğundan düşünme veya doğru gözlem yapabilme yeteneğini beklemek yanlış olur. Sadece kelime bildiklerini söylediklerine göre onlardan daha fazla birşey bekleyemeyiz.”⁴ Söyledikleri doğruyu içermekle birlikte “Ne olursa olsun, bu eski seyahatnamelerde içinde yazarların özellikle tasvir etmeye çalıştığı siyasal adetler, örfler, doğmalar, ve ibadet şekilleri, önemli olaylar ya da çıkarılan yemeklerin çeşitleri, bugüne

---

³ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları*(1530-1699), (İstanbul:İletişim Yayınları,2003), 22.

⁴ William Jones, *A Prefatory Discourse to Essay on the History of the Turks* (London,1807) 456-7.

kadar tam olarak yararlanılmayan değerli bilgiler teşkil etmektedir.”⁵ Bu nedendir ki seyahatnameler edebi birer metin olmalarının yanısıra tarihi birer vesika olarak son yıllarda kabul görmüş ve değerlendirmeye alınmışlardır. Bu durum seyahatnameler ile ilgili mevcut bir sorunsal olmak ile birlikte eserlerin tarihsel incelemeye konu olmasına engel değildi. Çünkü “Seyahatnamelerden başka Osmanlı tarihinin diğer kaynakları arasında Osmanlı sosyal tarihiyle doğrudan ilgili olanlar sınırlıdır.”⁶ Bu gerçek seyahatnamelerin Osmanlı tarihçiliği açısından değerinin yadsınamaz olduğunu göstermektedir.

1980’lerden daha önce Bernard Lewis, Robert Mantran, seyahatnamelerden faydalanmış ve değerlerine ilişkin yazılar yazmışlarsa da Osmanlı sosyal-ekonomik tarihçiliğine yönelik çalışmaların yoğunlaşmasıyla eş zamanlı olarak, seyahatnamelerin gün yüzüne çıkması da 1980’ler ile birlikte başladı. Stephan Yerasimos 1991’de yayınlanan, *Les Voyageurs l’Empire Ottoman*⁷, adlı eserde XIV. ve XVI.yüzyıllar arası Osmanlı İmparatorluğunu konu alan seyahatnameleri derlemiş, ziyaretlerine ve rotalarına ilişkin kapsamlı bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışmalara öncülük eden değerli tarihçileri ve çeşitli tarih aralıklarına ilişkin çalışmalarını anmak, bu araştırmayı temellendirmek açısından önemlidir.

Gezgin notlarını incelemesi ve tarih perspektifinde değerlendirmesine ilişkin en güzel örneklerden biri Heath Lowry’nin 1326-1923 yıllarını kapsayan birçok seyahatnameyi tarayarak oluşturduğu “*Seyyahların Gözüyle Bursa*” adlı eseri, seyahatnameler ışığında sosyo-ekonomik bir tarih derlemesi ve seyahatnamelerin kullanımına ilişkin yol gösterici bir çalışmadır. Ayrıca Lowry “*Gezginlerin Gözünde ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik, 1331-1923*” ve “*Evliya Çelebi’nin Ayak İzlerinde*”,

---

⁵ Jean Ebersolt, *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, (İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş, 1999), 2.

⁶ Üçel-Aybet, 14.

⁷ Stefanos Yerasimos, *Les voyageurs dans l’Empire ottoman, XIVE-XVIe siecles: Bibliographie, itineraires et inventaire des lieux habites* (Ankara: Imprimerie de la Societe turque d’histoire, 1991).

çalışmaları gezi notlarının kullanımında uygulanabilecek teknik çeşitliliğe örnektir. Tarihçi eserlerdeki mevcut ve olası problemleri açıklamakla birlikte gezi notlarını kaynak olarak nasıl kullanılması gerektiğini ve alana katkılarını açık bir şekilde gösteriyor.⁸

Yaklaşık yirmi yılı aşkın süren çalışmalar ışığında oluşmuş ve doktora tezi olarak yayınlanmış “*Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları*”⁹, “Gülgün-Üçel Aybet tarafından hazırlanmıştır. Oldukça kapsamlı olmakla birlikte özellikle 1530-1699 tarihleri arasındaki dönemin toplumsal ilişkilerini, gelenek, örf ve adetlerinden, adaletin işleyişi ve yöneticilerin tutumlarına kadar geniş bir konu çeşitliliğini içeren çalışma, ilgili literatüre katkı sağlamıştır.

Seyahatnamelerin verdiği görsel verileri değerlendirildiği; *XVI.Yüzyılda İstanbul; Kent-Saray-Günlük Yaşam*¹⁰, Metin And tarafından XVI.yüzyılda İstanbul’u ziyaret etmiş gezginlerin çalışmalarını temel alarak ve ressamların orijinal çalışmalarına yer verilerek hazırlandı. Kültür tarihçiliğine ilişkin bir derleme niteliğinde olan eser, seyahatnamelerin kullanımına ilişkin önemli detaylar içermektedir. Bunlara ek olarak değerli tarihçiler:

---

⁸ Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa(1326-1923)*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), Ayrıca bkz. Lowry, *Tarih Boyunca İznik*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, ayrıca bkz. Lowry, *Evllya Çelebi Ayak İzinde*, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları,2012)

⁹ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünde Osmanlı Dünyası ve İnsanları*(1530-1699), (İstanbul: İletişim Yayınları,2003).

¹⁰ Metin And, *16.yy’da İstanbul; Kent, Saray-Günlük Yaşam*(İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012).

İlber Ortaylı,¹¹ Suraiyya Faroqhi, Gürsoy Şahin¹², Tülay Reyhanlı¹³, Gerald Maclean¹⁴, Kemal Beydilli,¹⁵ Meşkule Eren¹⁶ çalışmaları ile alana katkı sağlamışlardır.

Tüm bu eserlerin ortak noktası seyahatname menşeli çalışmalar olmalarının yanı sıra, arşiv belgeleri ile birlikte değerlendirilmiş ekonomi, politika, mimari kültür ve sosyal hayat gibi çok çeşitli çalışmalara katkı sağlamıştır. Bir başka deyişle bu çalışmalar, seyahatnamelerden ortaya çıkan Osmanlı profili ve Osmanlı arşiv belgeleri karşılaştırılarak oluşmuş verilerden oluşmuştur. Son zamanlarda seyahatnamelerin Türkçeye çevrilerek literatüre kazandırılmasındaki artış eserlere ilginin arttığının bir diğer göstergesi de olabilir.

---

¹¹ İlber Ortaylı, “ Bazı 16. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerindeki Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. XXVII/4(1972).

¹² Gürsoy Şahin, *İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmaju* (İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2007).

¹³ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. yüzyılda İstanbul’da Hayat (1582 - 1599)*(Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1983)

¹⁴ Gerald Maclean, *The Rise of Oriental Travel: English Visitors to the Ottoman Empire:1580-1720* (New York: Palgrave Macmillan, 2004).

¹⁵Kemal Beydilli, “Stephan Gerlach’ın Ruznamesi’nde İstanbul” *Makale Tarih Boyunca İstanbul Semineri Bildirileri*, İstanbul,1989).

¹⁶ Meşkule Eren, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Kaynakları Üzerinde Bir Açıklama*, (İstanbul: 1960)

3. VERİ VE YÖNTEM

XX.yüzyılın son çeyreğinden itibaren zengin bir araştırma kaynağı olarak kullanılmaya başlayan seyahatnamelerin incelenmesi ve yorumlanması özen ve dikkat gerektirmektedir. Literatürde uzun yıllar kaynak olarak kullanılmamasının nedenleri üzerinde durmak ve olası problemlere değinmek yine bu çalışmaya giriş açısından önemlidir.

Bu eserlerin güvenilir kaynaklar arasında gösterilememesinde öne sürülen en önemli konular; bu eserlerin Batı merkezli ön yargılar, kültürel farklılıklardan doğan ilgi ve tutumlarla bezeli olması, seyyahların dil yetersizlikleri ve Osmanlı toplum yapısı içerisinde tek başlarına hareket etmelerinin imkansızlığından doğan noksan ve yanlışlıklar eserlerin güvenilirliğini zedeleyen unsurların başında gelmekteydi.

Günümüze kıyasla kültürel etkileşimin görece sınırlı kaldığı modern çağ öncesi bir dönemde Osmanlı dünyasını ziyaret eden herkesin Türkçe konuşabiliyor olmasını beklemek yanlış olacaktır. Çoğu zaman elçilik heyetlerinde ve Osmanlı tarafından atanan tercümanlar¹⁷ veya gayrimüslimlerin ziyaretine eşlik eden kavaslar iki kültür arasındaki sözlü iletişimin merkezinde yer alıyorlardı. Bu durum doğrudan duymuş olsalar da, anlayamayacakları diyalogları, anlatıları ve gözlemleri ancak üçüncü bir ağızdan duyma olanağı sağlıyordu. Bunun yanı sıra istisnai olarak; birkaç yıl süre ile Osmanlı kadirgalarında ve hapisanelerinde köle olarak tutulan Heberer¹⁸'in ülkesine döndükten sonra yazdığı seyahatnamesinde esaretinin son yıllarında Türkçeyi gayet iyi anladığını ve konuşabildiğini görüyoruz. Fakat seyyahlar arasında bunun bir istisna olduğunu belirtmek şarttır.

---

¹⁷ Mehmet İpşirli, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), “Elçi” maddesi, “*Divanda elçilere daima Müslüman tercümanlar tahsis edilirdi. Son dönemde bu tercümanlar Gayrimüslim Ruumlardan seçiliyordu.*” 12.

¹⁸ Micheal Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*. Türkis Noyan(Çev) (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003).

Lewis'in belirttiği gibi sıradan okuyucu seyyahları, “bizzat orada bulunarak önemli kişilerle tanışmış ve bilgi edinmiş bir kişinin üstün görüş ve bilgeliğine sahip uzmanlar olarak görür veya görmek ister. Bir Ortadoğu dili öğrenmeden Ortadoğu hakkında uzman olabilme sevdasına kapılanlar için bu tür eserler rahatlatıcı bir bilgi kaynağı-tarihçi için birinci elden bir kaynak, sosyal bilimci için arazi çalışması, ve politika yazarı için ilk elden bilgi- görünümündedir.”¹⁹ Lewis seyahatnamelere karşı eleştirel ve mesafeli duruşu, seyyahın çoğu zaman gözleriyle tanık olduğu olayın izahında bile kavasa veya tercümana güvenmek durumunda kalmalarından ve bir Doğu dilini bilmeden bu ülkeleri kavramanın mümkünlüğüne inanmamasından kaynaklıdır. Çünkü seyyahların bilgi toplarken başvurdukları kişiler özellikle erken dönemler için Musevi veya Hıristiyanlardan oluşmaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu'na gelen batılı seyyahlara bilgi veren Hıristiyanların verdiği bilgilerin tarafsız olmadığı ve bu sebeple gerçekliği saptırdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Seyyah ve gözlemlediği halk arasında ortak bir dilin olmaması bilgi ediniminde kısıtlayıcılıklar sağlamaktaydı.

Seyyahlar sadece kendilerine bilgi veren yerli halka veya tercümanlarından doğan yanlışlıklara maruz kalmıyorlardı aynı zamanda bir diğer sorunsal; seyyahların çoğunlukla buldukları yerleri tasvir ederlerken daha önce buraları ziyaret eden kişilerin yazdıklarına kısmen ya da tamamen bağlı kalmakta, hatta seleflerinden aldıkları ifadeleri genellikle kelimesi kelimesine kullanıp kendi sözleriymişçesine sunmaktaydılar.²⁰ Yabancı bir Hıristiyan olmaları dolayısıyla kısıtlı erişimleri olan seyyahların bir çoğunun eserinde yer verdiği gibi; “Birkaçımızın bir arada kendi başımıza şehirde uzun boylu dolaşmamıza izin verilmezdi. Haşmetli Avusturya kralının elçisi düşman olarak kabul edildiğinden esirlerden farksız telakki ediliyordu. Her çıkışım bana 7-14 akçeye mal olurdu. Yabancıların böyle yalnız olarak dışarıya bırakılmamalarının bir sebebi vardı. Çünkü yabancılar hemen kaçırılıyorlar ve gemilere satılıyordu.”²¹ Bunun nedenleri üzerine çeşitli açıklamalar getirilebileceği gibi, araştırmada dikkate alınmasının nedeni;

---

¹⁹ Bernard Lewis, “Doğu'ya Giden Bazı İngiliz Seyyahları”, Middle Eastern Studies, vol.4, Nisan, 1968. Salih Özbaran ve Esim Erdim (Çev), 245.

²⁰ Heath Lowry, *Seyyahların Gözünde Bursa*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004),12.

²¹Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* ,Yaşar Önen(Çev)(İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992) 89.

doğrudan halkın arasına karışmalarının sınırlı kaldığını belirtmek ihtiyacından kaynaklıdır. Bu durum zaman zaman seyahatnamelerde gözlemlenmemiş olaylarında aktarımına neden olmaktadır. Örneğin; Schweigger'ın bahsettiği üzere ihanetle suçlanan kişinin kazığa oturtulmak suretiyle ölüm cezasına çarptırılması uygulaması Osmanlının hiçbir döneminde yer alan bir ceza sistemi olmamışken, seyyahın yorumu tamamen hayal dünyasında zalimce uygulanan ölüm cezasının şekil bulmuş halinin bu olmasından kaynaklıdır.²² Bir istisna olarak, Lubenau'nun Osmanlı tarih kitaplarını incelediğinden bahsetmesi önemlidir. Bu tutum eserini daha rasyonel verilere dayandırarak yazma kaygısı taşıdığını ve bu kitaplara ulaşabilmiş ise görece daha özgür bir çalışma alanına sahip olduğunu gösteriyor.

Tüm bunlar göz önüne alınarak incelenmesi durumunda seyahatnameler benzeri olmayan kaynaklardır. Bizans Tarihçisi Jean Ebersolt ise seyyah anlatıları üzerine yaptığı araştırma kitabında belirttiği husus bu eserlerin tam anlamıyla doğruyu yansıtmasını beklenmemesi gerektiğine dairdir. Ona göre; “şurası bir gerçektir ki bunların anlattıkları, kusurlu bir aynadan yansıyan görüntüler gibidir. Ne var ki görüntü tam olmasa bile aslının sadık bir yansımasıdır.”²³ Dolayısıyla “Dönemin siyasi, dini, fikri ve kültürel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak bu kaynakları kullanmanın bir başka ön şartıdır.”²⁴ Tarihçinin görevi yazarın kendi bakış açılarından ve tasvirleri de barındıran metinleri tarih araştırma yöntemleri içerisinde değerlendirmek ve alana katkı sağlayabilecek veriler ortaya çıkartabilmektir. Eseri kaleme alanın yaşadığı dünyayı anlamak ve muhtemel

---

²² Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-15819)*. Türkis Noyan (Çev) (İstanbul: KitapYayınevi, 2004), 87, ayrıca Schweigger, “*Türklerde insanları kirişle, boğma adeti, sadece soylu kişilere uygun görülen, basit halka uygulanmayan asil bir öldürme tarzı olarak kabul edilmektedir.*” 106. Lubenau'nun uygulanan yöntemlere dair açıklamaları daha gerçeğe uygundur; “*Ölüm cezasına çarptırılanlar genellikle kaburgalarına geçirilen bir kancaya asılırlar. Bu durumda çoğu kez üç gün boyunca can çekişirler, bazen de acıma duygusuna kapılan bir kişi, mahkumun asılı olduğu direğe tırmanarak adamın boğazını keser ve acısına son verir. birçoğu denize atılarak boğdurulur. Suçlunun kafası kesilerek idam edilmesi, aslında büyük bir merhamet göstergesi sayılır. Çok sayıda ölüm cezası, kirişle boğmak suretiyle gerçekleştirilir. Hırsızlar darağacına asılırlar. Ama mutlaka suçüstü yakalanmaları gerekir, birisi hırsızlık yaparken yakalanırsa, sadece birkaç para değerindeki bir şeyi çalmış olsa bile, daha o an hırsızlığı yaptığı ortamda en uygun yere, örneğin bir evin veya dükkanın kepengine asılır. Türkler idam edilenleri defnetmezler.*” 331.

²³ Ebersolt, 242.

²⁴ Üçel-Aybet, 23-31.

önyargılardan haberdar olmak, metni incelenmesinde olabildiğince objektif bir tutum yakalamaya olanak sağlarken, aynı önyargıyı metni incelerken tarihçinin göstermemesi de oldukça önemlidir. Bir metodoloji olarak bir döneme ışık tutan bilgilerin doğruluğunun aynı döneme ilişkin diğer veriler ile kıyaslanarak değerlendirilmesi yine seyahatnameleri Osmanlı tarihçiliği için kullanılabilir kılmaktadır.

4. XVI. YÜZYIL SEYAHATNAMELERİ IŞIĞINDA: OSMANLI SOSYAL HAYATI

Seyahatnameler, Avrupa’da Osmanlı’nın siyasi, askeri, sosyal ve kültürel oluşumuna yönelik uyanan merakın birer ürünüdür. Bu nedendir ki gözlemcilerin geliş nedenlerindeki çeşitlilik dolayısıyla zengin bir bakış açısına ve muhtevaya sahiptir. Osmanlı topraklarını ziyaretler; genellikle diplomatik görevler başta olmak üzere, hac vazifesini yerine getirmek, ticari amaçlı olabildiği gibi gizli görevlendirme veya kişinin tamamen kendi isteğine bağlı gerçekleşen seyahatlerden oluşmaktaydı. Bu çalışmanın bünyesinde incelenmek için seçilmiş altı seyahatname; aynı yüzyıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğu’nu çeşitli nedenlerle ziyaret etmiş seyyahların sosyal hayata dair gözlemleri ve anlatıları içermektedir. İlgili seyyahların, Michael Heberer dışında hepsi diplomatik görevler dahilinde veya bu görevle yetkilendirilmiş heyetin bir üyesi olarak Osmanlı topraklarını ziyaret etmiştir. Bu nedendir ki; “seyyahların hangi siyasi yapının içerisinde çıktığı ve diplomatik münasebetlerde muhatapları kim olduğu önemlidir.”²⁵

4.1. XVI.YÜZYILIN SİYASAL MUHATAPLARI VE GENEL DURUM

“Günlük ve sosyal yaşama ilişkin toplumsal adetler tarihin her devrinde de görüldüğü gibi devamlı olarak ve hızlı değişime uğrar.”²⁶ XVI.yüzyıl bu değişimlerin etkilerinin sosyal, ekonomik ve politik perspektiflerden belirgin bir şekilde gözlemlenebildiği bir çağ olmuştur. Çağın gereksinimleri birçok batılı seyyahın doğuya ziyaretini bazen zorunlu zaman zamanda ilgi çekici kılmıştır. Çalışmanın amacı Osmanlının bilinmeyen yönlerine ışık tutmaktan ziyade, Rönesans Avrupa insanının, Osmanlı devleti ve insanını nasıl algıladığını anlamaya çalışmaktır. Bu yüzden eserlerin değerlendirilmesinden önce

---

²⁵ Firdevs Çetin, “ XVI Asır Alman Seyyahlarında Osmanlı(Türk) Toplumunu ve İnsanına Dair Bilgisizlik ve Tarihi Önyargılar” *Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 1 Cilt 1*(Ocak 2011), 41.

²⁶ Üçel-Aybet, 8.

çağın gereklilikleri, muhatap olunan sosyal ve siyasal konjonktür, algı ve ilgiler üzerine etki eden kültürel hareketlilikler üzerine bilgi vermek doğru olacaktır.

XVI.yüzyılın ilk yıllarından başlayarak Doğu'nun siyasi muhatabı güçlü donanması, disiplinli ordusu ve her gün biraz daha genişleyen sınırlarıyla Osmanlı İmparatorluğuydu. XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul'un fethiyle birlikte kendine Roma kayseri olarak gören Fatih Sultan Mehmet, böylece Batı Roma'yı askeri ve siyasal tehdit eden bir tutumun yanı sıra Hristiyan dünyasını da kapsayan büyük bir İmparatorluk kurma arzusunu göstermiş oldu. Askeri ve siyasi gücü ile başta Avrupa olmak üzere, tüm dünyayı tehdit eden İmparatorluk, 1517 Mısır'ın Fethi ile birlikte siyasi gücün yanında İslam Halifeliğinin gücüne de sahip olmuştu. 1529 yılına gelindiğinde Kanuni Sultan Süleyman Viyana kapılarına kadar dayanacak ve Osmanlı Devleti'nin sınırları İstanbul boğazından Karadeniz'e, Levant'tan Mezopotamya'ya ve Orta Asya'ya giden kara yolları ile Kızıldeniz'den Hint okyanusuna kadar uzanacaktı. Yüzyıl sonunda ise üç büyük ticaret yolunu sahip ve Balkanlardaki en geniş sınırlarına ulaşmış bir imparatorluk halini almıştır. Yüzyılın siyasi muhatapları olan Osmanlı padişahlarının kronolojik sıralaması şu şekildedir; II. Beyazıd (1481-1512), I.Selim (1512-1520), I.Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III.Murad (1574-1595), III.Mehmet (1595-1603).

Bu dönemde Batı dünyasını temsilen birden çok muhatap olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Biri yüzyılın başında gücünü yitirmeye başlayan Roma İmparatorluğu'nun varisi (bu yüzyıl ile birlikte siyasi varis olma vasfı oldukça zedeleniyor) Roma Kilisesi ve iç savaşların baş gösterdiği Avrupa devletleri(siyasi temsilciliğini Avusturya Habsburglarının yaptığı bir oluşum)²⁷, bir diğeri Yeni Kıta Amerika'nın keşfi ile birlikte güçlenen İspanyol Krallığıdır. Dönemin siyasi ve dini muhatapları sırasıyla; Papa X.Leo (1484-1475) Papa VI.Hadrianus(1522-1523), Papa VII.Clemens(1523-1534), Fransa Kralı I. François (1515-1547).

---

²⁷ Avusturya, Fransa, Almanya, Venedik, Hırvatistan, Macaristan, Bohemya

Mevcut askeri ve siyasi oluşumların yanı sıra İtalya’da baş gösteren kültürel bir hareketliliği de göz önünde bulundurmak gereklidir. Çünkü bu hareketlilik, yeni dünyanın keşfine²⁸, kilisenin zayıflamasına, hümanist yaklaşımların güç kazanmasına, bilimde ve sanatta Avrupa’yı uyandıran, Rönesans ve devamında Reform hareketleri XVI.yüzyıl Batı dünyasının kaderini belirleyecekti.

Uzun yıllar birbirlerini tanıma yolunu seçmeyen bu iki kıta diyebiliriz ki siyasi nedenlerinde etkisiyle XVI.yüzyıl ile birlikte değişime uğradı. “1530 ve 1699 yılları arasında Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden Osmanlı şehirlerine pek çok seyyah geldi.”²⁹ “XVI. yüzyılda Avrupa’nın Türklere gösterdiği ilgi zirveye çıkmıştı. Avrupa, Osmanlı’yı merak, korku ve tedirginlikle örülü bir duygu karmaşasıyla izler. Haberler, elçi raporları, Venedik balyoslarının düzenli olarak tuttıkları ve dönüşte senatoya sundukları raporlar, anti-propaganda için kilisenin basıp dağıttığı birkaç folyoluk kitapçıklar, vakayinameler, Cebelitarık saldırısı(1540) zamanında tutulan günlük benzer tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipler, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar, casuslar, tüccarlar, küçük dün adamları gibi sınırlar arası seyahat eden şahısların yazılı yada sözlü olarak verdikleri haberler başta olmak üzere çok geniş bir külliyat, Türkleri konu alır.”³⁰ Yüzyılın başında Viyana kapılarına kadar gelen, Akdeniz limanlarına ortak olan bir düşmanı tanıma gayesi ile başlayan bu seyahatler, yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Hümanist Avrupa’da filizlenen bilimsel düşünceyle Doğu’yu yani Müslüman Türkleri kendi gerçekliği içinde tanıma ve anlama amacı taşıyordu. Eskiye nazaran seyahatnameler ve ilgili ziyaretler İstanbul’un Türklerden geri alma gayesinin çok ötesinde; “bizim memleketimizin de aynı mukadder akıbetin tecellisine sahne olmayacağını kim temin edebilir”³¹ kaygısı taşımakta ve bu toplumu tanımaya yönelikti.

---

²⁸Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, “Amerika kıtası Batı Avrupa’yı değiştirmeye başlayan zenginliğin ana kaynağı haline gelmişti.” (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 470.

²⁹ Tülay Reyhanlı, 45.

³⁰ Özlem Kumrular, *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni; Türk Korkusu*,(İstanbul: Doğan Kitap, 2008),135.

³¹ Busbecq, 124.

Literatürde Avrupa’da gözlemlenen bu tavır, “Türk korkusu” olarak da nitelendirilmektedir. Tartmalı bir kavram olan bu tezin merkezinde; Osmanlı Devleti, Hristiyanlar için; kendi dindaşlarından oluşan acımasız Yeniçeri ordusu, güçlü savunma teknikleri ve Konstantinopolis’in fethiyle birlikte kendini ortaya koyan “Büyük Türk” ün Tanrının kendilerini cezalandırması olarak algılanmaktaydı³². Seyahatnamelerin bu amaç veya kaygı ile seyahat yaptıklarını söylemek yanlış olacaksa da; konu üzerine oldukça geniş bir literatüre taraması yapan Özlem Kumrular; Türk yayılcılığının Avrupa’da yarattığı korkunun en büyük boyutunun siyasi nedenlere dayandığını ve İslamiyet’in bastırılmış Hristiyan toplumu tarafından benimsenme korkusu da taşıdığını belirtiyor. Dönem seyyahda, Türklere yönelik algının ifade şekli olarak, Schweigger’aktardığı atasözü ile örneklendirilebilir. “Osmanlı’nın ayak bastığı yerde ot bitmez, fidan yetişmezmiş. Demek oluyor ki, onların gücü karşısında hiçbir şey direnemez, acımasızlıklarına karşı koyamaz.”³³

Avrupa’da yüzyılın başlarında Akdeniz ve Orta Avrupa’da denizde ve karada dünya egemenliği için savaştan “Büyük Türk”, XVI.yüzyıl başlarından 1590 yılına kadar geçen dönemde Doğu Roma imparatorluğunu da ihya etmiş bulunuyordu.”³⁴ Osmanlının artan kaynaklarının yanı sıra yüzyılın başında Avrupa iç savaşların ve kilisenin zayıflamasıyla birlikte düşüşe geçmişti. Karşısında duran düşmana karşı amansız bir Haçlı Seferindense Avrupa ilk kez Müslümanlar ile ittifak kurma eğilimi içine girdi. Rönesans Avrupasını şekillendiren Luther ve Erasmus gibi düşünürlerde Türklere karşı Haçlı Seferine destek vermemişlerdi. Ayrıca yine Luther’in öncülüğünde ilerleyen Roma kilisesine karşı geliştirilen radikal tavır bunu imkânsız da kılıyordu. Kumrular’ın belirttiği; bu devirde İstanbul’un fethinin akabinde beliren ve yüzyılın sonuna dek heyecanlı taraftar bulan

---

³²Schweigge eserinde; “Tanrı’nın kendilerine reva gördüğü özel bir ceza ve tehdit olarak yorumladık. Türklerden söz edildiği zaman hepimizin yüreği ağzına geliyor sanki. Onların yenilmez oldukları, kentlerinin çelik yapılardan oluştuğu ve demirden surlarla korunduğu, bunları aşmanın veya yıkmanın imkansızlığı kanaati hepimizi egemen olmuş durumda.” 34. “Öncelikle şunu söylemek isterim ki, Hristiyanlara karşı savaşta Türklerin galip gelmelerinde *causa principalis*, - yani önde gelen neden-her şeye kadir olan Yüce Tanrı’dır. türkler ise sadece *cause instrumentalis*, yani araçtır.”187.

³³ Schweigger,171.

³⁴ Halil İnalçık, “Önsöz,” *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni; Türk Korkusu*, Özlem Kumrular (İstanbul: Doğan Kitap, 2008)

İstanbul'un Türkler elinden alma planları, XVI.yüzyılın son yarısında tamamen bir ütopyaya dönüşmüştür. Bu elli yıl içerisinde ki üslup değişikliğinin açıklayıcı nedeni Batı'nın artık Osmanlı'nın daimî varlığını kabul ettiği anlamına da gelebilir. Daimî elçiliklerin artış göstermesi bu durumun güzel bir örnekleme olabilir. İlk daimî elçilikler daha çok ekonomik nedenler dolayısıyla İstanbul'da fethin ertesini yılı Venedik Cumhuriyeti tarafından açılmış, onu 1475'te Lehistan, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, üç yıl sonra Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de de Hollanda takip etmiştir.

Yeni gelişen bu ilgiyi salt politik ve dini kaygılar içinde değerlendirmek yanlış olacaktır. Amerika'nın keşfi ile yeni tüketim malzemeleri sayesinde yeniden güç sahibi olmaya başlayan İspanyolların Akdeniz'de yaptığı ticaret, Ümit Burnu'nun keşfi ve Afrika köle ticaretinde, Akdeniz hem etken hem edilgen durumdaydı. Başka bir deyiş ile yeni dünya eski dünya için yeni bir Pazar yaratmak ile kalmadı, değişen dengeler ile birlikte toplumları birbirine daha da yakınlaştırdı. Ve değişen dünya; kişinin algılarını, tutumları, kendi sınırlarından çıkarak başka toprakları ziyaretini ve tanıma arzusunu tetiklerken ve bu ziyareti sırasında gördüklerini duyduklarını yazmasını ve günümüze aktarılmasını vesile kıldı.

4.2. XVI.YÜZYIL SEYAHATNAME LİTERATÜRÜ HAKKINDA

“Batı, Doğu ile ilgili şeylerle meşgul olmaya devam ediyordu. Doğu dillerinin ve dinlerinin incelenmesi, arkeolojik araştırmalar hümanistlerin dikkatlerini, Yunanistan ve Konstantinopolis üzerine gittikçe, daha fazla çevirmekteydi. Pierre Gylli, Andree Thevet, Guillaume Postel, Pierre Belon bu yolu açtılar; arkalarından Rönesans döneminin araştırmacıları gelecekti.”³⁵Bu çalışmanın konusu itibari ile değerlendirilen dönem seyyahları, Dernschwamn ile 1553³⁶den başlamakta, 1581'e kadar uzanmakta ve Salomon Schweigger seyahatnamesi ile son bulmaktadır.

---

³⁵ Ebersolt, 87.

³⁶ Ogier Ghiselin Busbecq, *Türk Mektupları*, Aysel Kurutluoğlu(Çev)(Tercüman 1001 Temel Eserler, Kervan Yayınları)

Jean Ebersolt'un da belirttiği gibi XVI. Yüzyıl seyyahlarında Rönesans insanının merakı vardı. Bu seyyahlar, mistisizmle başları dönmüş ortaçağ seyyahlarından, sahip oldukları pozitif düşüncelerle kesin biçimde ayrılıyorlardı.³⁷ Ebersolt, her ne kadar bu dönem seyyahlarını eski eserlere olan bağlılıktaki noksanlıkları ve Müslüman İstanbul'unun etkisinde fazla kalmış olmakla suçluyorsa da bu dönem eserlerini daha objektif olduğunu söylemekten geri duramıyor. Çünkü dönemin dinamikleri Hıristiyan dünyasında Müslüman dünyasını bir cazibe merkezi haline getirmiştir ve bu yüzyılda seyahatnameler nicelik ve nitelik bakımından artış göstermiştir.³⁸

1550'lere kadar olan ziyaretlerde gözlemlenen eserlerde birçok seyyah eski eserler üzerine vurgu yapmış ve bir kısmı da resimlerle bu dönemin kalıcılığını sağlamıştır. Bir çoğunun eserlerinde öne çıkan algı; eski eserlerin tahrip edilişi, sanat eserlerinin sistematik olarak yok edilişi ve bunun sonucunda "XV.yüzyılın ortasından XVI. yüzyılın ortasına kadar Konstantinopolis acımasız bir değişime uğramıştır."³⁹ Bunun nedeni açıktır ki "dün Türkler için bir hedef ve arzu nesnesiyken, bugün Batı için bir kalp sızısı niteliğindedir."⁴⁰ Bu nedenledir ki halen İstanbul'u geri alma hayaline sahip seyyahlar daha çok arkeolojik ve topografik nitelikli eserler kaleme almışlardır. Bizans antik eserlerine olan ilginin yoğunluğu karşısında, Osmanlı mimarisine ve şehirciliğine olan ilgi az olmakla kalmaz oldukça eleştireldir.

Yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte, Osmanlı açısından imparatorluk iddiasıyla mimariye verilen önem, Mimar Sinan'ın tarih sahnesine çıkışı ile şehrin 50-60 yıllık bir süre zarfında uğradığı çehre değişimi iken, Rönesans ile başlayan Avrupa şehirciliğindeki değişime şahit olmuş batılılar için İstanbul artık antik değerleri bakımından eskisi kadar merak uyandırmıyordu. Öyle ki Avusturya elçilik maiyetinde vaiz olarak

---

³⁷ Ebersolt, 103.

³⁸ Örneğin, seyyah Salomon Schweigger seyahatnamesinin bilinen basım tarihleri: 1608, 1609, 1613,1614, 1619, 1639, 1644, 1664.

³⁹ Ebersolt, 80.

⁴⁰ Kumrular, 245.

görevlendirilmiş Schweigger'a göre; "Osmanlı vakıfları eski Romalıların sütun, sivri sütun, büyük heykel gibi anıtlarından ve Mısırlıların piramitlerinden bile daha değerlidir. Çünkü bütün bu eski eserler büyük sanat sergilemenin dışında hiçbir işe yaramazlar: Tanrı'ya da, insanlara da faydaları yoktur."⁴¹ buna ek olarak çok iyi bir gözlemci olan Lubenau, en çok beğendiği yapıların imaretler olduğundan bahsederken, burada herkes, kim olursa olsun, her gün karnını doyurabilir olmasını över ve bu düzeni, eski Romalıların tüm antik eserlerinden, zafer anıtlarından, sütunlarından daha çok beğendiğini belirtiyor.⁴² Diğer bir deyişle "Katolikliğin restoratörü Avusturya'nın (özellikle) Osmanlı İmparatorluğu nezdinde gönderdiği sefalet heyetlerinde; daima Alman protestanlarından aydın kişilikli ve dinamik bürokratları da istihdam etmekte tereddüt etmemiş"⁴³ olması ve diğer reformist Avrupalı gözlemciler yüzyılın birinci yarısının aksine şehre bir Hıristiyan kenti olarak bakmanın yanı sıra Müslümanların elinde güçlü bir imparatorluğunun başkenti olarak kabul etmiş ve bu doğrultuda yaklaşımlar sergilemişlerdir.

İncelenen seyyahların tümü Rönesans Avrupa'sından gelmektedir ve seyahatleri sırasında ve sonrasında yazdıkları seyahatnameler, kronolojik olarak şu şekildedir; Dernschwam (1553-1555), Ogier De Busbecq(1554-1562), Salomon Schweigger (1578-1581), Michael Heberer(1585-1588), Reinhold Lubenau(1587-1589), Baron Wratislaw(1591-1594).

4.3. SEYYAHLARIN YAŞAMLARINA İLİŞKİN

4.3.1. Hans Dernschwam

---

⁴¹ Schweigger, 139.

⁴² Lubenau, Reinhold. Osmanlı Ülkesinde (1587-1589) Türki Noyan(Çev.) (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 350.

⁴³ İlber Ortaylı, "Bazı 16.yy Alman Seyahatnamelerinde Türkiye Şehir ve Köylerine Ait Bilgiler Üzerine," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 4 (1972): 136.

“Varlıklı bir aileden geldiği ve oldukça iyi bir öğrenim gördüğü tahmin edilen Alman seyyah Dernshwamın’ın 1525’den itibaren, koleksiyonlarıyla ünlü Augsburglu banker ve sanat dostu Anton Fuger’in hizmetinde bulunduğu bilinmektedir.”⁴⁴ Daha sonra seyahatnamesinde de belirttiği gibi tamamen kendi arzusu doğrultusunda 1553’de Alman İmparatoru I. Ferdinand’ın elçilik heyetine katılarak, Kanuni Sultan Süleyman yönetimindeki Osmanlı topraklarına ziyareti başlar. Elçilikteki resmi görevi tam olarak bilinmemekle birlikte, yolculuk masraflarını kendi hesabına yaptığından ve Osmanlı devletini ve insanını tanımak istediği, dönemin diğer seyahatçılara göre eseri daha dikkat çekici ve detaylı bilgileri içermektedir. Hayatına dair geniş bir bilgiye ulaşılamasa da, hakkında yapılan araştırmalar Dernshwamın’ın meraklı bir Rönesans insanı olduğunu gerçeğini ortaya koymaktadır.

XIX. Yüzyılda bazı tarihçiler Prag’daki eksik yazmayı inceleyerek araştırmalarında kullanmışlarsa da seyahatname hakkında ilk defa etraflı çalışmayı ünlü Anadolu coğrafyacısı H.Kiepert, Wolfenbüttel nüshası üzerinden yapmış ve bunu incelemeyi 1863’te bir bildirisine konu ettikten sonra geniş bir makale halinde 1887’de Globus Dergisinde yayımlanmıştır. Eserin Türkçe literatüre kazandırılması, Osmanlı tarihçiliğine yeni bir perspektifin oluşmaya başladığı yirminci yüzyılın ikinci yarısında (1987), Yaşar Önen tarafından “*Anadolu ve İstanbul’a Seyahat Günlüğü*”⁴⁵ olarak çevrilmiştir.

Dernshwam, İstanbul ve Anadolu’da ki yaşantıya dair; ticaretin işleyişi, satışı yapılan ürünler, halkın inancı ve değerleri üzerine, ihtida, ahlak, bayramlar olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve askeri yapısı hakkında da oldukça detaylı gözlemler yapmıştır.

Tez çalışması sürecinde incelenen diğer beş seyahatnameye nazaran eserde keskin bir ön yargının izlerini görmek mümkündür. Ona göre “Türklerin geldiği yerlerde her şey

---

⁴⁴ Semavi Eyice, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), “Dernschwam de Hradiczin” maddesi, 82.

⁴⁵ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, Yaşar Önen(Çev)(Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987).

bozular. Onların geçtiği yer cennet bile olsa çorak bir araziye döner, bulunduğu yerde ne denizde balık ne havada kuş ne de kara da av hayvanı sağ kalır. Zira onlar Tanrı'nın verdiği nimetlerden tam faydalanmasını bilmezler. Herkes bu yüzden onlardan nefret eder.” Dönemin şartları içinde bu tutumu değerlendirmek ve anakronizmden kaçınmak önemlidir. Dernshawam'ında aktardığı gibi şüphesiz “halkın arasına girebilseydik, onlarla her şeyi rahatça konuşabilseydik veya onlara rahatlıkla bize gelip gitselerdi pek çok şeyi görüp çok şey öğrenecektik. Bizim hareketlerimiz öylesine tahdit edildi ki, neredeyse kendi dilimizi unutacaktık.”⁴⁶

Seyyahımızın amacı Osmanlı diyarını ziyaret olduğundan ilgilini çeken şeylere yönelik uzun tasvirler seyahatnamenin genelinde gözlemlenebilmektedir. Hanlar, hamamlar ve ticaretin yapıldığı bedestenler bu anlatılar arasındadır. Zaman zaman anlatısını “kendi gözlerimle tanık oldum” deme ihtiyacı, bir kısım anlatısının kendi gözlemine dayanmamış olabileceğini ihtimalini güçlendiriyor.

Dernshawam'a göre; “Türkiye’de herkes istediği ticareti yapmakta, istediği zanaati icra etmekte serbesttir. Ama Türkler ticarete becerikli değildirler. Onların hekimleri, cerrahları ve eczacıları da tahsilli kimseler değil. Zira Türkler ne Yunanca, ne de Latince bilirler. Tabiat bilgini de değildirler. Ne Yahudilerin ne de Türklerin ilaç konusunda ve tıp konusunda bilgisiz olduklarına oldukça uzun yer verilmiş.

Türkler ve iktidar arasındaki ilişkiye dair yorumları ise oldukça ilgi çekicidir; “Türkiye’nin her yerinde halk çok itiatlidir. Büyük şehirlerde dahi polis falan yok. Padişahın askeri olan yeniçeri ne ister genç, ihtiyar herkes tarafından kayıtsız şartsız yerine getiriliyor. Hiç kimse bu isteğe karşı çıkmıyor.”⁴⁷ Halkın otoriteye karşı olan bu tutumu Dernschwam tarafından zaman zaman acizlik olarak da değerlendirmekte olan

---

⁴⁶ Dernschwam, 170.

⁴⁷ Dernschwam, 65.

seyyahın seyahati sadece İstanbul ile sınırlı kalmayıp, Anadolu'nun birçok şehrini kapsamaktadır.

Çalışmanın çerçevesi itibari ile İstanbul'da gündelik hayatın işleyişine yönelik verileri ele alacaktır. Bunları ise Osmanlı kadını, yemek kültürü, örf ve adetler, inanç(şarap bahsi, ihtida) şeklinde sınıflandırmak mümkün.

4.3.2. Ogier Ghiselin Busbecq

Seyahatnameleri incelerken fark ettiğimiz yazınsal fark, eserin kaleme alanın eğitim durumu, kabiliyeti ile ilgili olduğu kadar ziyaret amacı ile de doğru orantılı olabiliyordu. Busbecq'in elçi olarak Osmanlı topraklarına gelmesi kullandığı dilin kalitesini belirlerken yazılış amacı itibari ile (arkadaşına Nicholas 'a yazdığı mektupların bir araya getirilmesi) dilin sade ve zaman zaman bazı anekdotları rahatça aktarabilmesine neden olmuştur. Busbecq, Dershwam ile aynı dönemde Osmanlı topraklarında bulunmasına rağmen, şehri, kültürü ve insanları algılayışları çok farklı olmuştur. Busbecq'in Türklere karşı daha samimi ve içten bir ilgi beslediği eserde dikkat çekiyor.

1554-1562 tarihleri arasında Alman İmparatorluğunu elçisi olarak Osmanlı topraklarına bulunan Busbecq, seyahatinden önce "Önce Paris'e, sonra İtalya'ya gitti ve uzun süre Venedik'te ünlü hümanist ilim adamları ile tanışarak eski Yunan ve Roma dilleriyle medeniyetleri hakkındaki bilgilerini tamamladı."⁴⁸ Tüm bunlar yazdığı mektupları doğru değerlendirebilmek adına dikkate alınması gereken bilgilerdir.

Busbecq'i Osmanlı tarihinde bilinir kılan elçilik görevinden ziyade, Osmanlı İmparatorluğunda yaşadığı gördüğü deneyim edindiği siyasi olduğu kadar, sosyal hayata ilişkin detaylara da yer verdiği arkadaşı Nikolaus Michault'a gönderdiği dört Latince

---

⁴⁸ Eyice, 466.

mektuptur. Yaşayan dillere ilk tercümesi Almanca olarak *Vier Sendschreiben der Türkisehen Bottschaft...* ile J. Fr. Endters tarafından yapıp Nürnberg'de 1664'te basılmış, İngilizce'si de *The Four Epistles of A. G. Busbequius Canceming his Embassy into Turkey*. J. Taylor ve J. Wyat tarafından yayımlanmıştır.”⁴⁹Eserin Türkçeye kazandırılması, Hüseyin Cahit Yalçın çevirisi sayesinde ilk olarak 1939 yılında basılmıştır.

Bucbecq'in çevreye olan ilgisi ve gözlemi bize hakkında bilmediğimiz kapılar açıyor. Balkanlardan geçerken aktardığı anekdot Osmanlı dünyasındaki kültürel çeşitliliğin sosyal hayata yansımaları gösteriyor. Aktardığı şekliyle; “Kız çocukları ve kadınların sattığı külden pişmiş ekmeklerden yedik. Bunlara poğaça diyorlar. Bu civarlarda fırın bulunmadığından, yerli halk yabancıların geldiğini duyunca biraz para kazanmak umidiyle hemen hamur yoğurmaya başlıyorlar. Hamur sadece un ve su karışımından oluyor, maya karıştırmıyorlar. Hamuru sıcak külün içinde pişirdikten sonra sıcak sıcak ve ucuz fiyatla satıyorlar.” Burada bahsettiği üzere Balkan kadını ticari hayatın bir parçası ve İstanbul'un aksine sosyal hayattaki görünürlüğünü daha belirgindir.

Elçi, yolculuğu sırasında bir süre maiyetindeki kişilerle birlikte kaldığı kervansaray; “Dört tarafı üç kadem yükseklikte duvarlarla çevrili olup ortada yükler, yük hayvanları ve arabaların konulduğu isti açık bir kısım vardır. Bu alçak duvar, binanın asıl duvarlarına bağlıdır. Üstü düz ve aşağı yukarı dört kadem genişliğindedir. Bu sebeple, Türkler hem üzerine yemek yerler hem de yatıp uyurlar. Dış duvarın içinde aralıklı ocaklar bulunduğundan yemeklerini de burada pişirirler.”⁵⁰ Hem gece konaklama, hemde hayvanları için bir dinlenme yeri niteliğinde olan kervansaraylar çoğu zaman en iyi gözlem yerlerinden biri oluyor. Busbecq'inde belirttiği gibi “kervansaraylarda kapalı özel odalar olmadığından mahrem bir yaşantıya imkân yoktur.” ayrıca bu mekanların herkese açık olması, toplum içine sınırlı erişimi olan gayrimüslimlerin Türk gelenek ve göreneklerini gözleme şansı vermiş olması olasıdır. Ama çoğu zaman bir Hıristiyan

---

⁴⁹ Eyice, 467.

⁵⁰ Busbecq, 27.

evi bularak orda konaklamaya özen gösteren seyyah kervansaraylar ve hanlar hakkında eserinde çok yer vermiyor olsa da kervansaraylardaki işleyişten etkilenmiş olduğu açıktır.

Busbecq'in oldukça ilgisini çeken bir diğer konuda "liyakat" bahsidir. Türkler arasında mertebe kazanmanın Avrupa'nın aksine kişinin ancak şahsi meziyetlerine bağlı olması elçiyi çok etkilemiş. Kendi gözlemine dayandığını belirttiği satırlar şu şekildedir; "Son derece iyi yetişmiş görünen bazı kızlar dikkatimi çekti. Bunların mensup oldukları aileleri soruşturdum. Bazılarının büyük çiftlik sahibi hatta hükümdar sülalesi ailelerden olduğunu ve şimdi köylüler, çobanlarla evli bulduklarını söylediler. İşte asalet, Türk hudutları içinde böyle düşün bir mertebede bulunuyor. Daha sonraları da pek çok kimsenin Kantakuzen ve Paleolog hanedanına mensup oldukları halde düşük mevkilerde bulduklarını gördüm. Türkiye'de Türkler arasında bile fertler ancak şahsi meziyet ve kabiliyetleri ile bir değer kazanırlar. Yalnız Osmanlı hanedanı bir istisna teşkil eder. Bu aileden gelenler itibarlı mevkiler elde ederler.

Filancanın neslinden geldiği için hiç kimseye üstün bir rütbe verilmez. Herkes şahsi kabiliyeti, ehliyeti ve liyakati sayesinde buldukları mevkilere getirilmişlerdir. Bunu yaparken o ne şahsın zenginliğine ne nüfuz ve şöhretine ne rica ve dostluklara göre aldırış etmez. Türklerde şan ve şöhret yüksek idari mevkiler liyakat ve maharetin mükâfatıdır. Tembel ve pısrık olanlar, kötü niyetliler için yükselme yolları kapalıdır, bunlar kenarda kösede önemsiz kişiler olarak kalırlar." ⁵¹ Memuriyet derecesine ve yaptığı işe göre itibar ve saygı gören sistemin varlığını Osmanlı'nın yenilmeyen orduları ve girdikleri her işte başarı sağlamaları buna bağlıydı. Çünkü ona göre devletin içinde sorunların olmaması Türklerin dışarıda başarı göstermesine sebep olmaktadır. Daha önce Osmanlı topraklarını barbar elinde kalmış ve bu yüzden verimsizleşmiş olduğunu belirtilen seyyah, bu sefer halk için "üstün ırk" tanımlaması yapmaktadır.

Seyyahlar tarafından aktarılan bu ve benzeri gözlemlerin değeri toplumlar ve değerleri üzerine araştırma yapan tarihçiler açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda anlatı

---

⁵¹ Busbecq, 64.

gayr-i Müslim tebaa, hukuksal işleyiş ve tutumlar üzerine izlenim sahibi olmamızı sağlar. Yine kuşların azat edilmesi için para verip bununla mutlu olanların yanı sıra, saka kuşlarını eğitip, hırsızlık için kullananlarında olduğundan söz eder. Bu saka kuşlarının nasıl olupta pencerelerden içeri girip altınları tek tek sahibine getirdiğini detaylıca anlatıyor. Bunu izlemiş olma ihtimali nedir, bu durum bu kadar alenen yapılabilir miydi? Bir elçinin halktan biri gibi şehirde dolaşması muhtemel olamayacağına göre bu durumu birinden duyup aktarmış olması da olasıdır. Ama belli ki bu eğitilmiş saka kuşlarını ilginç bulmuş ve mektuplarında söz etmiştir.

4.3.3. Salomon Schweigger

“Nürnberg’de 1608 yılında şu başlığı taşıyan bir kitap çıktı: *Einnewe Reyysbechreibung auss Teutschland Nach Constantinopel und Jerusalem... Mit hundert schönen neuen Figuren in III unterschiedlichen Büchern. Auff’s fleissig sy eigner Person verzeichnet und abgerissen Durch Salomon Scheweigger.... Gedruckt vnnnd verlegt zu Nürnberg/durch Johann Lantzenberger.*”⁵²Bu kitap, Kutsal-Roma German İmparatorluğunun 1577-1581 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğuna gönderilen elçilik heyetinde vaiz olarak görev yapan, Salomon Schweigger’a aitti. “Bir gün misafirlikte İmparator’un sarayına mensup Hans Auer’le tanışır ve evvelce İstanbul’da bulunan bir elçi heyetinin sefaret kahyalığını yapan bu adamın sofrada Osmanlı başşehirine ve Türklere ait intibalarını alaka ve heyecana dinledikten sonra ona, kendisinin de oraya gitmek arzusunda olduğunu söyler.”⁵³ Böylece Schweigger’ın eserinde belirttiği haliyle “Genç yaşımdan beri uzak ülkelere gitmek, dünyayı, insanları tanıyarak deneyim kazanmak merakı”⁵⁴ onun yolculuğunu ve sonrasında yayınladığı seyahatnameyi mümkün kılmıştır.

---

⁵² Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, Türkis Noyan(Çev)(İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 14.

⁵³ Nejat Göyünç, “Salomon Schweigger ve Seyahat-nesmesi,” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt.13, Sayı 17-18(1963),123.

⁵⁴ Schweigger, 5

Eser, ilk kez 1608 yılında basılmış ve oldukça ilgi görmüş, “eserin basılışının seyahatinden bir hayli sonraya rastlaması, müellife metne bazı ilaveler yapmak imkanını sağlamıştır. Nitekim o, İstanbul’a gönderilen Avusturya elçilerinden bahis ederken, son elçi olarak Kreckwitz Kontu Fredrich’i zikretmiş, hatta bu zatın Belgrad’a ölümünden bile bahsetmiştir.”⁵⁵Seyahatname, Türkis Noyan tarafından 2004 yılında Türkçe ’ye Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581) adıyla kazandırılmıştır.

Scheweigger, çalışmaya konu olan diğer tüm seyyahlar gibi, Avrupa’nın değişen kimliğinden oldukça etkinlenmiş, Hristiyan bir vaiz olarak Müslüman topraklarına yaptığı ziyarette Protestan mezhebine bağlı, Luther’in felsefesini benimsemiş seyyah “efendisinin elçilik süresinin bitimine kadar İstanbul’da kaldı. Bu müddet içerisinde bir yandan sarayın, elçiliğin ve İstanbul halkının adet ve yaşayışını, diğer taraftan Osmanlı idaresinde Hıristiyan teb’anın durumunu tetkile fırsat buldu.”⁵⁶ Aynı zamanda seyahatnamesinde yüze yakın gravüre de yer veren seyyah “şehir , kale ve sahraların çizimlerini kağıt üzerine büyük bir gayretle yapmış olduğunu fakat İstanbul’dan ayrılırken bunları bir arkadaşına verdiğiinden ve bir daha ulaşamadığından bahseder. İstanbul’a yeni elçinin gelmesi üzerine 3 Mart 1581’de hac yolculuğuna gitmek üzere İstanbul’dan ayrılır.

Seyahatnameler üzerine araştırma yapan Bizans tarihçisi Ebersolt’un eleştirilerine maruz kalması muhtemel bir seyyah da Schweigger’dır. XVI.yüzyılın ilk yarısında yazılmış seyahatnamelere kıyasla 1550 sonrası seyahatnamelerde Rönesans Avrupa düşünce yapısının etkisiyle gelişen yeni tutum Schweigger’ın eserinde de kendini açıkça gösterir. Dönem seyyahları eski Bizans ve Roma eserlerini incelemek ve tasvirini yapmaktan geri durmuşlardır. Scheweigger Osmanlı aşevlerinden bahsederken;” bu çeşit bir vakıf eski Romalıların sütun, sivri sütun, büyük heykel gibi anıtlarından ve mısırlıların piramitlerinden bile daha değerlidir. Çünkü bütün bu eski eserler büyük sanat sergilemenin dışında hiçbir işe yaramazlar: Tanrı’ya da insanlara da faydaları yoktur.”⁵⁷

---

⁵⁵ Nejat Göyünç, 126.

⁵⁶ Nejat Göyünç, 124.

⁵⁷ Schweigger, 139.

Seyahatnamede Türklerin temizlik konusundaki hassasiyetleri, beden temizliği için uyguladıkları merhemler, medreseler ve burada öğretilen dersler, disiplin algıları, ceza usuller ve seyyahın mesleği gereği kullanılan ilaçlar ve Türklerin tıbbı dair bilgisi detaylıca bahsedilen konular arasındadır. Ayrıca alışkanlıklara dair de ilginç detaylar veren seyyah İranlılar da ve Türklerde ortak olduğunu belirttiğini bir alışkanlıktan bahsediyor. Seyahatnameye göre; “Erkek erkeğe ve kadın, kadına karşı cinsel arzu duyuyor ve ilişkiye giriyor. “Sodomitler” bu kötü alışkanlığın çok eski çağlardan beri Doğu ülkelerinde yerleşmiş olduğuna örnek teşkil etmektedir.” Bu durumun Türklerin yiğitliklerine ve kazandıkları takdiri büyük oranda etkilediğini de belirtiyor.

Schweigger’ın ifadelerinde Türkleri nasıl algıladığına dair ifadeler şöyledir; Türkleri “Tanrı’nın kendilerine reva gördüğü özel bir ceza ve tehdit olarak yorumladık. Onlardan söz edildiği zaman hepimizin yüreği ağzına geliyor sanki. Onların yenilmez oldukları, kentlerinin çelik yapılardan oluştuğu ve demirden surlarla korunduğu, bunları aşmanın veya yıkmanın imkansızlığı kanaati hepimizi egemen olmuş durumda.”⁵⁸

İstanbul ve diğer kentlere olmak üzere bu okuma yazma öğretilen yerlerin sayısının çok yüksek olduğunu da belirten seyyah, Türklerin eğitim sistemini oldukça gözlemlemiş olduğu anlaşılıyor. İsteyen herkesin eğitim alabildiğinden ve Aristoteles, Platon, Sokrate, Hippokrates gibi eski Yunan filozofların eserlerinin çevrilmiş olduğunu ve bunların “imam” adını verdikleri ünlü hocalar ve öğretmenler tarafından öğretildiğinden bahseder. Osmanlı eğitim sisteminde disiplinin sağlanma yolu ile Avrupa’daki uygulamalar arasında kıyasa gitmiş ve bunun sonucunda seyyahın vardığı sonuç; “Çocuklar Almanya’da olduğu gibi sertlik ve korku yöntemiyle eğitilmezler. Bizde azar, dayak itiş kakış yüzünden çocukların öğrenme hevesi kırılmaktadır. Gerçi Türkler de çocukları cezalandırırlar, ama daha ölçülü davranırlar ve onlara karşı daha büyük bir sabır gösterirler.”⁵⁹ Kendi ülkelerinde de benzer eğitimin uygulanması gerektiği açıkça

---

⁵⁸ Schweigger, 34.

⁵⁹ Schweigger, 138.

belirtilmiş ve Türklerin Arapça eğitiminin küçük yaşlarda başlaması gibi kendilerinin de çocuklarına küçük yaşlarda eski Latince eğitimi vermeleri gerektiğini belirtmiş.

4.3.4. Michael Heberer

Michael Heberer'in hikayesi, Osmanlı İmparatorluğunu ziyaret etmiş diğer seyyahlardan oldukça farklıdır. Özgür ve iyi eğitilmiş bir Avrupalı olarak kente gelen seyyah, İmparatorluğun çeşitli yerlerinde ve kadirgahlarında köle olarak üç yıl geçirmek durumunda kalıyor ve 1589 yılında büyük uğraşları sonucu özgürlüğüne kavuşabiliyor.

Seyahatnamesi ilk olarak 1610 yılında “*Aegyptiaca Servitus*” adıyla Heidelberg’de basıldı. Diğer tüm seyahatlerin gözlemlerinin direk temaslar uzak olması eserlerinin sınırlı kalmasına neden olurken, Heberer’in içinde bulunduğu köle statüsü Osmanlı toplumsal yapısını daha iyi gözlemlene olanağı sağlamıştır. Seyahatname literatürünün incelenmesi ve tarihsel veri olarak kullanılması önünde ki en büyük engellerden olan; seyahatlerin dil yetersizliği ve sıradan halk ile doğrudan temas kurulamaması sorunsalı Heberer seyahatnamesi için büyük oranda çözülmüştü. İyi eğitilmiş bir Avrupalı olması, İtalyanca, Fransızca, Eski Yunanca, Almanca ve Latince’ye hâkim olması ve zamanla Türkçe öğrenmiş olması aktardıklarının doğruluğunu güçlendirmektedir. Bu seyyaha, Osmanlı toplumunun “içeriden izlenimler” ile sunmasına olanak sağlamıştır.

Çevresi ile iyi bir iletişimde olduğu ve kurtuluşa dair çevresini sürekli olarak teselli ettiğini de eserde anekdotlar veren seyyah Kilise’ye bağlı bir Hıristiyandı. Eseri araştırmamız için değerli kılan detaylar, kölelik hayatı boyunca seyahat ettiği diğer Osmanlı şehirleri ve burda gördüklerini özenle aktarmış olmasıdır. Trabzon, İskenderiye, Kahire, Beyrut, Kudüs, Selanik Heberer’in ziyaret ettiğini söylediği ve hakkında bilgi verdiği şehirler arasındadır. Rodos’daki evlerin güzelliğinden, Suriye ve İskenderiye’ kentlerinde ise harap ve bakımsız evlerin olduğundan bahseder. Tez çerçevesinde Heberer’in İstanbul ve İstanbul halkına dair anlatılarına yer verilmiştir.

Çalıştığı gemi kıyıda demirlendikten ve gemideki görevi bir süre için son bulduğunda, şehirde görevlendirildiklerini söyleyen seyyah, halkın arasına en çok bu dönemlerde katılmaktaydı. “Patronumuzun evinin bulunduğu yere taş ve toprak taşımamız gerekiyordu. Bu gidip gelmelerimiz sırasında, evlerin dışında kurutulmak üzere etten yapılmış çubukların (sucuk) asılmış olduğunu görüyorduk. Bu kurutulmuş etlerden bir miktar aşağı çekip alabilmek için uzunca bir değnek bulduk ve bu yolla bolca et aşırma başardık. Oralarda eti çoğu kes güneşte kurutuyorlar. Çünkü burada bizim ülkemizde olduğu gibi sinek ve sivrisinek yok.”⁶⁰ Halkın beslenme alışkanlıkları hakkında bilgi veren pasaj, aynı zamanda bu ve benzeri hırsızlıkları yaptıklarından bahseder. Seyahatnamesinden anlaşıldığı üzere oldukça ağır şartlarda esir hayatı süren Heberer’in Türkler hakkında ki gözlemleri oldukça objektiftir. İstanbul’da kendisine acıyan bir Türk’ün yanına gelip ayakkabı verdiğinden ve boş zamanlarından para kazanmak için yaptığı çoraplardan alan iyi kalpli Türklerden bahseder. Osmanlı kadınlarının giyim şekillerinden, ticaretin işleyişine ve Müslümanların inançlarına, evlilik uygulamalarına, beslenme alışkanlıklarına, Osmanlı haremine ve kölelik uygulamasına dair oldukça geniş konu çeşitliliğine değinir.

Sıklıkla değinildiği gibi seyahatnameler toplumun sosyo-ekonomik durumu hakkında da bilgiler içerirdi. Heberer’in 1585-1588 yılları arasında etin fiyatına dair ve bunun pazardaki karşılığına dair bilgi vermektedir; “En nitelikli sığır eti bir akçe olduğuna göre, koyun eti daha da ucuzdu. Bir koyun postu iki akçe karşılığında alınabiliyordu. Postun yünü eğer iyi cins ise, bundan iç çift çoraba yetecek malzeme elde edilebiliyordu. Ben yünü bir bıçakla deriden ayırıyor, önce deniz suyunda, sonra da kuyu suyunda yıkayıp tertemiz hale getiriyor ve elimden geldiğince düzgün bir ip elde edecek şekilde eğiriyordum.”⁶¹

Başka hiçbir seyyahın bahsetmediği detaylara Heberer’in seyahatnamesinde rastlamak mümkün. Muhtemeldir ki yapımında kendisinin çalıştığı çukurlardan bahseder.

---

⁶⁰ Heberer, 185.

⁶¹ Heberer, 202.

“Bunları karla doldurulacaktı. Çukurların her birinin sekiz kulaç derinliğinde ve altı kulaç genişliğindeydi. Önce diplerine saman yerleştirildi, sonra tepelerden taşınan sepetler dolusu kar, samanın üzerine döküldü. Karın seviyesi bir kulacı bulunca, üzerine gene saman ve serildi. Böylece çukurlar tamamen doluncaya kadar, saman ve kar, katmanlar halinde yerleştirildi. Karın bu şekilde çukurlara doldurulmasının sebebi de şuydu; Kar, kış boyunca bu biçimde üstü örtülü olarak bekletilirse, giderek buz haline dönüşür. Yaz sıcakları başlayınca, bu çukurlar açtırılır ve buz katmanları sırasıyla kırdırılacak çıkartılır. Parça halindeki buzlar atlara yüklenip Konstantinopolis’e ve Galata’ya nakledilir. Buralarda tartıyla buz satışı yapan dükkanlar vardır.”⁶²Bu ilginç saklama şeklinin toplumun üst tabakası için hazırlandığını belirtir. Hatta kışın kar toplama işi gayet iyi kazanç getiren bir iştir.

4.3.5. Reinhold Lubenau

Prusya’nın eski Königsberg kentinin meclis üyelerinden olan Reinhold Lubenau’nun 1587-1589 tarihleri arasında tuttuğu günlük, XVI. yüzyılın en değerli seyahatnameleri arasındadır. Lubenau’un, yolculukları sırasında çevresini inceleyen, yeni keşiflere meraklı, seyahat etme arzusuna sahip, hümanist yapıda bir Rönesans insanı olması ve dönemin bahsi geçen diğer tüm seyyahlardan farklı bir tutum takınarak, duydukları ve gördükleri arasında kıyasa giden ve verdiği bilgilerin kaynaklarını (münferit oranda) belirtme hassasiyeti⁶³ göstermesi eserini oldukça değerli kılmıştır. Anlatımında kullandığı dilin kalitesi, gözlem gücü ve seyyahın eski eserlere, binalara, yazıtlara merakı eserini canlı kılar. Oldukça iyi betimlemelere sahip eser Türkçe’ye Türkis Noyan tarafından 2012 yılında “*Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*”⁶⁴ ismiyle kazandırılmıştır.

---

⁶² Heberer, 192.

⁶³ Osmanlı tarihi ile ilgili bir kısmı direk olarak alıntı vererek aktarmıştır. Alıntıyı yaptığı eser Ali bey olarak bahsettiği iyi eğitilmiş saygın bir devşirme tarafından yazılmış. Yaptığı alıntıyı Osmanlı secceresini vermekle başlayarak, hikayesel bir anlatı ile devam etmektedir. Seyahatnamesinde daha önce rastlanmayan bir tutum sergileyerek alıntısının kaynağını vermesi, ve bir Osmanlı alimi ile bizzat tanışmış olması, Lubenau’nun gözlemlerini ve aktardıklarını ve eserin nesnel tutumunu ön plana çıkarmaktadır. 384.

⁶⁴ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde 1587- 1589*, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi,2012)

Günlüğünün başında verdiği bilgilere dayanarak, seyyahın eğitim aldığı okulun, saray kulesinin çok yakınında olması, Lubenau gözleri önünde bu eski tarikat sarayının heybetli manzarasının, daha sonraki yaşamının şekillenmesinde etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir. Çok küçük yaşta Prusya dükünün saray eczacısı ve özel hekimi Jacobos Montanus ‘un hizmetine verilmiştir. Çağın önemli birçok isminden ders almış ve eserinde kendisinin de vurguladığı şekliyle; Lucas Edenburg gibi isimlerin üzerinde etkisi oldukça büyüktür.

Osmanlı İmparatorluğa ilişkin gözlemleri, Lubenau’nun II.Rudof’un Konstantinopolis’e göndermek üzere hareket eden elçilik heyetine eczacı olarak katılması ile başlar. Kendisi ile birlikte heyette bulunan Hıristiyanları “içki içip kumar oynama, ziyafet sofralarında yiyip içmekten başka bir şey yapmamakla ağır bir şekilde eleştirirken, onların durumunu;” bir kaz olarak Ren nehrini aşıp, gene bir kaz olarak geri dönerler” atasözüyle eleştirir. Kendisinin ise fırsat buldukça şehri gezmesine, insanları tanımaya çalışmasının yanı sıra Konstantinopolis’e ziyaretinden önce burada görülmesi gereken yerleri not almış olduğunu belirtir. Ayrıca “Türklerin ve Rumluların tarih kayıtlarında bu konuya ilişkin bir bilgi bulamadım.”⁶⁵ demesi kayıtlara bakma olanağı kazandığını ve bu bilinç dahilinde bir tarihçi gibi eseri kaleme aldığını göstermektedir. Yine de Konstantinopolis gibi bir şehrin 5-6 hafta gibi kısa bir süre gözlemlenemeyeceğini açıkça nedenleriyle birlikte belirtir. Sıklıkla güvenlik nedeni yüzünden kaldıkları yerden çıkamamıştır. Yine de Bursa, Mudanya, Karamürsel, İznik, İzmit kentlerini görme fırsatı bulmuştur. Gözlem gücü eserinde halkın kullandığı araç gereçlerden, inançlarındaki hassasiyetlerine, ticari hayatın işleyişine ve mimariye kadar bir çok konu hakkında yazmasına olanak sağlamıştır.

Türklerin soyları hakkında ve tarihsel geçmişleri hakkında bilgi veren seyyah, Osmanlı tarihi ile ilgili bir kısmı direk olarak alıntı verecek aktarmıştır. Alıntıyı yaptığı eser Ali Bey olarak bahsettiği iyi eğitilmiş saygın bir devşirme tarafından yazılmış. Yaptığı alıntı Osmanlı seceresini vermekle başlayarak, hikayesel bir anlatı ile devam etmektedir.

---

⁶⁵ Lubenau, 201.

Seyahatnamesinde daha önce rastlanmayan bir tutum sergileyerek alıntısının kaynağını vermesi, ve bir Osmanlı alimi ile bizzat tanışmış olması, Lubenau'nun gözlemlerini ve aktardıklarını ve eserin nesnel tutumunu ön plana çıkarmaktadır.

Lubenau'da imaretlerden etkilenmiş seyyahlar arasındadır. Fakirler için yaptırılmış olduğunu belirttiği 150 konut (aşevi) olduğundan ve burada insanlara her gün 1 asper ve ekmek verildiğinden bahseder. " İnsan Konstantinapolis'te bağışlarla geçimini sağlamak isterse, bir camiden diğerine gidip bütün yıl boyunca masrafsız yaşayabilir. Çünkü bir kişi ne kadar sık gelirse gelsin, vakıf sahibinin verdiği talimata göre kendisine Allah rızası için bağışta bulunulması gerekir."⁶⁶ Diğer birçok seyyahında anlatısında yer eden imarethanelerin, XVI. yüzyıl Osmanlı'sında konumlandırılması ve işlevselliğini kavramak açısından önemlidir.

Ticaret yapılan ürünleri saymakla bitmeyeceğini oldukça renkli bir pazar olan bedestende, pek çok simli sırmalı tellerle dokunmuş kumaşlar, ipek örtüler, şallar, ipek İran halıları, Schomlot(sof), Machaier(moher), grobgrün, Şam çeliğinden Türk kılıçları, som altın, gümüş ve değerli taşlarla bezenmiş Türk yayları, Türklerin *Ahrt Savain*(Sahtiyani) dedikleri mavi, kırmızı, sarı, mor ve başka renklerdeki derilerden yapılmış olup, gümüş, altın ve değerli taşlarla işlenmiş değerli ürünlerin ticaretinin yapıldığı mekanlardı.⁶⁷ Osmanlı ticaret hayatının döndüğü merkezlerdi. Aynı zamanda bedestenlerin bir diğer işlevinden de bahseden seyyah; halkın paralarını dükkanlara teslim ettiğinden ve bunun sadece muhafaza amaçlı değil aynı zamana yatırım amacıyla da yapıldığından söz eder. Satılan ürüne göre birçok farklı pazarın olduğundan bahsetmesi ticaretin hacmi hakkında fikir vermektedir.

İstanbul, Lubenau için; dünyanın hiçbir yerinde görmediği kadar düzenli ve çeşitli pazarlarıyla, Yahudilerin ve Hıristiyanların özgürce ve güven içinde dinlerini yaşamalarıyla, Grekçe, Latince,İtalyanca, İspanyolca, Almanca, Fransızca ve hatta Luther yanlısı kitapların rahatlıkla temin edilebilmesiyle hayret uyandırıcı bir profile sahipti. Şaşkınlığını gizleyemeyen seyyaha göre; "Türklerin egemenliği altında herkes,

---

⁶⁶ Lubenau, 211.

⁶⁷ Lubenau, 224.

tıpkı korunaklı bir saçağın altına sığınmış, ya da şimdiki imparatorun himayesindeymiş gibi tehlikesizce dinini yaşayabiliyor. Bunun içindir ki, tüm dünyanın neden papanın uyguladığı zorba rejimden kaçıp Türklerin egemenliği altında girmedikleri şaşılacak şey doğrusu.”⁶⁸ diyor. Luther yanlısı bir kalabalığın bu şehre gelmesi durumunda kendilerine ait bir kilise açmalarına izin verileceğini belirtme ihtiyacı dönemin şartları düşünüldüğünde makul gelmektedir. XVI.yüzyıl seyyahlarının birçoğunun Luther yanlısı olması ve mevcut kilisenin tutumlarını eleştiren bir dil kullanması, dönem seyahatnamelerinin ortak özelliklerindedir.

Türk eğitim sistemi içerisinde Sokrates, Aristoteles ve Hippokrates gibi düşünürlerin kitaplarının Arapça olarak bulunması ve okutulması seyyaha ilginç gelmiştir. Türklerde uygulanan eğitim sistemini, okutulan kitapları, medreseye kabul şartları etraflıca anlatmış ve sonrasında ulaştıkları mevki dolayısıyla Hristiyanlarda olduğu gibi cahilliğine sığınması, yalvarıp yakarmasına gerek kalmadan hayatını idame ettirebildiği belirtilmiştir.

4.3.6. Baron Wenceslaw Wratistlaw

İlk olarak 1777 yılında Prag’da kitap haline getirilen eser bundan tam 204 yıl sonra Süreyya Dimen tarafından Türkçe’ye “*Baron W.Wratistlaw Anılar; 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ’ndan Çizgiler*”⁶⁹ adıyla kazandırılmıştır.

Baron Wratistlaw, seyahatnamesinin giriş kısmında kendini şu şekilde takdim eder; “ Bu satırları yazan ben, Mitrowitz’li Wenceslaw Wratistlaw, Viyana’da Roma İmparatorluğu

---

⁶⁸ Lubenau, 258.

⁶⁹Baron Wenceslaw Wratistlaw, *Anılar; 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ’ndan Çizgiler*, Çev. M.Süreyya Dilmen.(İstanbul: Karacan Yayınları,1981)

tacını taşıyan Haşmetli II.Rudolf'un çok zengin armağanlarla, İstanbul'da Osmanlı Padişahı III.Murat katına özel elçi olarak gönderdiği Frederic Kregwitzin maiyetine verilmiş, ailemce Elçiye emanet edilmişim.”⁷⁰Bu satırların devamından anlaşılacağı üzere Wratislaw'ın Osmanlıyı tanıma isteği bu yolculuğu mümkün kılmıştır. Bir seyyah olarak dinamik ve meraklı yapısı İstanbul'daki eğlence anlayışından, yemek kültürüne, cirit oyunlarından, hukukun işleyişine, celali isyanlarına, Türklerde evlilik ve işleyişine kadar birçok alanda bilgi sahibi olmamızı sağlıyor. Oldukça objektife bir tutumla kaleme aldığı eserde, Wratislaw'ın artık tamamen Osmanlı çehresine bürünmüş şehirden oldukça etkilendiğini görmek mümkün, öyle ki; “bu güzel koşullar içinde yaşamak bize kendi ana yurdumuzu adeta unutturur olmuştu ve oraya dönmek arzularımızı gidermişti. Yaşamımızın hep böyle zevk ve sefa içinde geçeceğini umarak, ölünceye dek burada kalmaya gönlümüzden geçirir olmuştuk.”⁷¹ demekten kendini alıkoyamıyor ve ilginçtir ki birçok seyyahın aksine Hıristiyan kültürünün en büyük temsilcisi Ayasofya'da sadece birkaç paragrafta bahsetmekte yetiniyor.

Türklerde evlenmelerin nasıl olduğundan, İslamiyet'teki temizlik hassasiyetine, meydanlarda oynanan cirit oyunlarından, kendisinin de şahit olduğu ihtida olayına ve celali isyanlarına kadar topluma dair birçok detayı aktarmıştır. Osmanlı ülkesinde ki rahat şartlar Wratislav için çok uzun sürmüyor ve İstanbul'da bulunduğu sürenin son üç yılını arkadaşları ile birlikte mahkûm hayatı içine geçirmek durumunda kalıyorlar. Dikkatli gözlemlerini forsa olarak kadırgalarda kürek çektiği zamanlarda ve Karakule olarak adlandırdığı zindanda da sürdüren seyyah ailesinin yardımlarıyla Venedik'ten altı yüz duka altın karşılığında özgürlüğüne kavuşuyor.

---

⁷⁰Wratislaw, 9.

⁷¹Wratislaw, 76

5. XVI.YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA; YEMEK, İNANÇLAR, ÖRF-ADET VE GELENEKLER VE OSMANLI KADINI ÜZERİNE

XVI. yüzyılda İstanbul'da yaşayan bir Osmanlı olmak ne demektir? Bir Osmanlı sıradan bir gününü nasıl geçirirdi? Seyahatnameler aracılığıyla, Osmanlı sokaklarında bir yürüyüşe çıkabilmek mümkün mü? Bir Osmanlı için sosyalleşme nasıl ve nerede gerçekleşmekteydi? Bu sorular bölümün cevap bulmayı hedeflediği konuları içermektedir. Cevaplar çerçevesinde insanın doğal ihtiyaçları olan; yemek kültürü, sosyal ilişkiler, kadının toplumdaki yeri ve inanç bahisleri çalışmanın alt başlıklarını oluşturacaktır. Yüzyılın ilk yıllarına kıyasla Osmanlı insanını dikkate alan, Türk'ü tanıma algısı öne çıkarken, seyyahların geliş nedenlerini ve daha önce yöntem ve inceleme kısmında konu edilen nedenler dahilince incelenecektir.

5.1. SOSYAL HAYATIN İŞLEYİŞİ, ÖRF-ADET, GELENEKLER

XVI. yüzyılda geniş bir coğrafyaya yayılmaya başlayan İmparatorluk, İstanbul'dan yönetilmekteydi. Seyyahların birçoğu Balkanlar üzerinden veya deniz yoluyla İtalya kıyılarından İstanbul'a gelmekteydiler. Ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihtişamlı şehri, Osmanlı'nın başkenti; İstanbul, seyyahların öncelikli gözlem yeri ve yaşam alanlarıydı. Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ziyaret imkânı bulmuş seyyahlar⁷² bulunsa da araştırmanın çerçevesi itibari ile toplum ve sosyal hayata dair dinamikler İstanbul ile sınırlı tutulacaktır. Diğer bir yandan 16.yüzyılda birden çok millete, dil ve dile ev sahipliği yapan şehir, imparatorluğun gözlemine en ideal mekandı.

“İstanbul öyle bir mevkide kurulmuştur ki, bundan daha güzel, daha uygun bir yer düşünülemezdi”⁷³ XVI. yüzyıl seyyahları Roma ve Bizans eserlerinin yanı sıra Osmanlı mimarisi üzerine durmuşlardır. Bir başka deyişle Eski Roma şehri İstanbul'un hızlı bir şekilde Müslüman şehrine dönüşmesine şahitlik eden seyyahlar için İstanbul'un antik

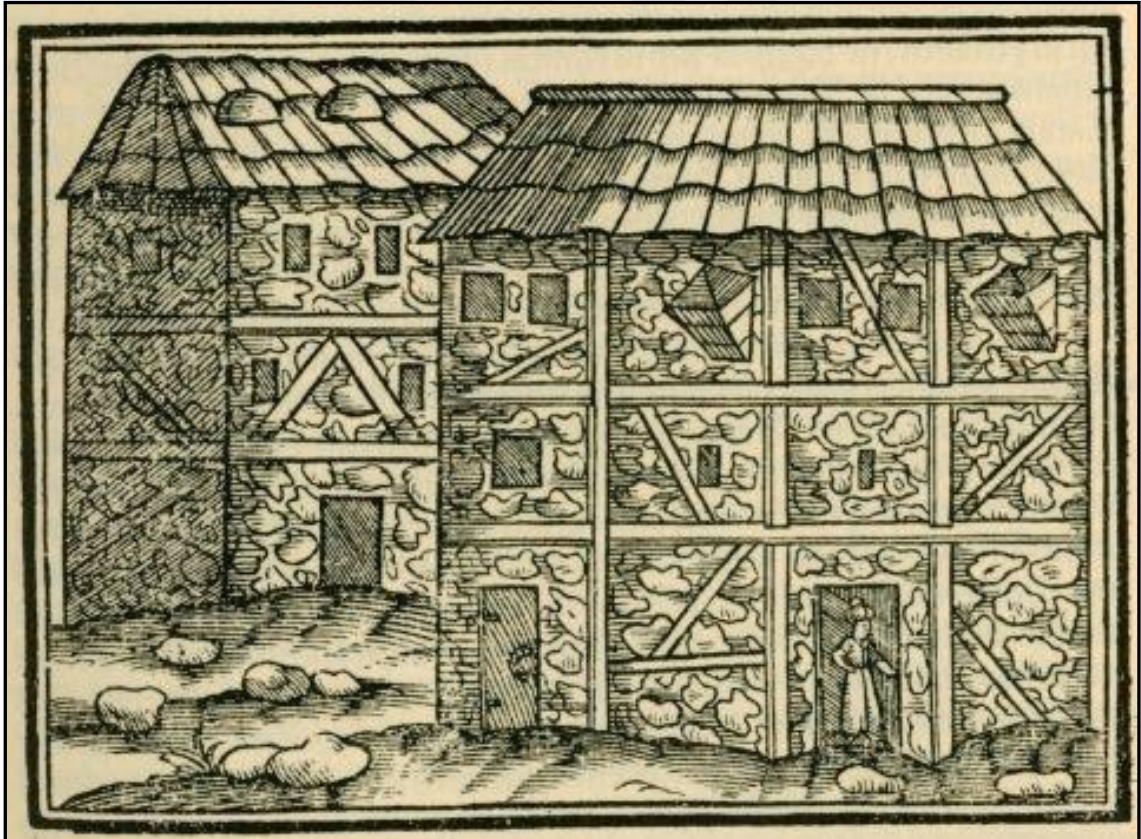
⁷² XVI.yüzyıl ikinci yarısında İstanbul dışında Osmanlı şehirlerini de ziyaret etmiş seyyahlar: Busbecq, Dernshwam, Heberer, Lubenau

⁷³ Busbecq, 46.

eserleri eski cazibesini kaybetmişti. XVI.yüzyıl seyyahları için ortak olan bir noktada şudur ki; hepsi değişen Avrupa'ya tanıklık etmiş kişilerdir. "XVI. Yüzyılda Avrupa'nın metropolleri Rönesans'ta başlayan hızlı çehre değişimini tamamlamıştır. İspanya yeni kıtadan getirdiği altın ve gümüşle topraklarına sayısız mimari şaheser kondu muştur. Büyük meydanlar, geniş yolları, dış cephelerindeki ihtişam, kentin silüetine yansıyan görkemli yapılarıyla Avrupa kentleri artık bir üslup oluşturmuştur."⁷⁴

Tarımsal devrimi gerçekleştirmiş, merkantalist Avrupa insanı, Osmanlı'nın sosyal hayatına ilişkin ilk yorumları nelerdi? Zihinlerinde hali hazırda bir İstanbul motifi olan seyyahlar için şehir, sokaklar insanların yaşadıkları evler, imaretler camiler ilk dikkati çeken unsurlar arasında yer almaktaydı. Değişen Hıristiyan halkının çehresini temsil eden

Şekil 5.1: İstanbul'un evleri

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

⁷⁴ Kumrular, 248.

şehirlerde yetişmiş, iyi eğitilmiş çoğunlukla üst tabakaya mensup seyyahlar için “İstanbul’un görünüşü, dıştan bakıldığında, büyüleyici olarak gözüküyorsa da kentin genel yerleşim yeri yabancı seyyahların beğenisini topluyorsa da surların gücü, büyük yapıların ihtişamı şaşırtıyor ve büyülüyorsa da, kentin iç görüntüsünün aynı övgülerle”⁷⁵ karşılaştığını söylemek pek mümkün değildi. Kentin dış görüntüsünün ve bulunduğu avantajlı konumuyla oldukça etkileyici olan sur içi, seyyahlar için aynı oranda etkili olamamıştı. İstanbul’da sıradan halkın kaldığı evler genel bir ifade ile “köhne” şeklinde tasvir edilmiştir.

Birçok seyyah sokakların ve caddelerin darlığından, buralarda yürümenin zorluğuna dikkat çekmiştir. İstanbul’un dar sokakların konukları; kerpiçten veya çamurdan yapılmış evler, arasında bir güzellik görebilmek için dolaşan Wratislaw ve arkadaşları için şehir güzellikten uzaktı. Biraz güzel olan evler ise dar sokaklarına arasında sıkışıp kalmışlardı. Bu durumun nedenlerini merak etmiş olsalar da, Galata’daki evler çok yüksek, gösterişli ve güzel olmasını bu evlerin Ceneviz ve İtalyanlar tarafından yapılmış olmasına bağlayan Lubenau ve diğer bir çok seyyah için Türklerin ev mimarisinden anlamıyor oldukları tezi kabul görmüştür.

Konunun ev mimarisi üzerinden yürütülmesinin nedeni; “Birçok tanığın camii, hamam, imaret, türbe gibi halka açık yapıların çok güzel binalar olduğunda birleştikleri gibi, paşaların ve önemli adamların evlerinin manastır gibi tek başına durduğu, sağlam duvarları, yüksek çatıları, büyük holleri olduğu, ancak bunların özensiz inşa edildiği konusunda aynı görüşteydiler. Bunun yanı sıra ibadet hanelerin, camilerini imaretlerini mimarisinden ve estetiğinden etkilenmiş olan seyyahlar arasında en somut açıklama Wratislaw’dan gelmiştir. Ona göre “büyük camilerin hemen hemen hepsi Ayasofya planına göre inşa edilmiş, hayranlık uyandıran yapılardır.” İbadet yerlerinin, imaretlerin, türbelerin aksine hane mimarisinin özensiz ve köhne tanımlamalarıyla sıklıkla

---

⁷⁵ Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat* (İstanbul: Eren Yayınları, 1991), 29.

anılmasının nedeni; binaların tahta kullanılarak yapılıyor olması ve bu malzemenin de zarar görmeye daha elverişli olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Seyahatnamelerin incelenmesi gerçeğe ulaşma gayesinden çok daha fazlasıdır. Bu eserler çağın yorumlarına ulaşmanızı sağlar bu nedenledir ki; XVI.Yüzyıl İstanbul’unda camii ve idari binalar dışında evlerin taştan yapılması yaygın bir alışkanlık değildi ve yasaklanmış olması önemli bir detaydır. Seyyahın buna yorumu oldukça ilginçtir; Heberer, “halkın taş ve kireç kullanarak konut yapmasına izin verilmemesinin nedeni olarak, evlerini muhkem hale getirmelerine ve isyan çıkarmalarına engel olma amacı güdüldüğü öne sürülmektedir. Ayrıca halk tabakasından olanların, Yahudilerin ve Rumların silah taşımaları da yasaklanmıştır.”⁷⁶Mülkiyet anlayışı bağlamında, farklı bir bakış açısı ortaya koyan seyyahın yanı sıra yine olanı yazmanın ötesine geçerek anlama ve yorumlama yolunu seçen Avusturya elçisi Busbecq’e göre; “Türklerin binalarda her türlü gösterişten ve konfordan kaçınmaları dikkate değer bir durumdur. Her şeyin fani ve geçici olduğu dünya da bir yolcu için han ne ise, evde Türkler için, yağmurdan, soğuktan ve sıcaktan, hırsızdan korunmaya elverişli olduğu sürece muteberdir.”⁷⁷

Busbecq’in yorumu da, evlerin gösterişten uzak ve özensiz olması, İslam inancı ile bağdaştırılabilmekteyse de ev mimarisinin gösterişten uzak, köhne, kerpiçten yapılar olmasının bir diğer nedeni de; coğrafi olarak şehirde taş sıkıntısının çekiliyor olmasıydı, “inşaat kerestesi, kireç ve kiremit kıt olduğu için, nakliye de zordur, çünkü herşey eşeklerle taşınmaktadır.”⁷⁸ Mevcut taşında saray ve imaret, cami ve çeşme yapımında tercih edilmesinden kaynaklıdır. Taşın başka bir memleketten getirilmesi ise, dönem ulaşım şartları düşünüldüğünde, oldukça külfetli olabiliyordu.

---

⁷⁶ Heberer, 307.

⁷⁷ Busbecq, 21.

⁷⁸ Lubenau, 178.

XVI. yüzyılda İstanbul büyük bir ticaret ağının döndüğü bir merkez konumundaydı. Bu kentte yaşamakta olan çok sayıda Musevi iş hayatını elinde tutmaktadır. Rumlar ve Ermeniler 'de ticarete önemli söz sahibiydiler. "Türkiye'de herkes istediği ticareti yapmakta, istediği zanaati icra etmekte serbestti."⁷⁹Türklerin bedesten adını verdikleri muazzam alışveriş yerinden söz etmeden geçemeyen Lubenau, bu mekanları çok değerli dokumaların satıldığı merkezler olarak tanımlamaktadır. İstanbul çeşitli memleketlerden gelen kaliteli ipeklere, kıymetli kumaşların satıldığı zengin bedestenlere sahipti. Gümüş eşya almak isteyen kişilerde yine buna özel çarşılarla giderlerdi.

Seyyahların hayatın işleyişine dair verdikleri bilgilerin bir kısmını mutlaka birilerinden duyuyorlardı. Lubenau'un bedestenlerin banka görevinde gördüğünden bahsetmesi, muhafaza ve yatırım amaçlı insanların paralarını bedesten halkına teslim etmesi⁸⁰, muhtemeldir ki seyyaha anlatılmış bir anekdottur. Osmanlı halkı günlük sebze, meyve alışverişini ise pazar denilen meydanlarda kurulan açık yerlerden yapardı ve Dernschwam'ın bahsettiği gibi bu pazarlarda Rum, Yahudi, Ermeni ve diğer milletlerden olan tüccarlar otururlar, dostça sohbet edip yerler içerler ve kendi adetleri ve çalgı çalıp eğlenirlerdi.

XVI.yüzyıl seyahatnemeleri, Osmanlı halkının savaşçı imajının dışına çıkarak, içinde merhamet ve acıma hissi barındıran yardımsever bir Osmanlı portresi de çiziyor. Hayvanlara ilgi ve itinada oldukça özen gösteren bir Osmanlı halkına dikkat çekiyor. "Onları incitmemek için ellerinden geleni yapıyorlar, evlerinin içi ne kadar sokuyorlar, yemek sofralarına bile alıyorlar, seviyorlar, okşuyorlardı. Tayları adeta çocuklarıyla bir tutuyorlardı. Kötü nazarlardan onları korumak düşüncesiyle boyunlarına gerdanlık gibi muska takarlar."⁸¹Hayvanlara bakanlar onları hep okşayarak, iyi davranarak sevgilerini kazanırlar. Mecbur olmadıkça sopa veya kırbaçla vurmazlar. Köpeği pis bir hayvan

---

⁷⁹ Dernschwam, 200.

⁸⁰ Lubenau, 224.

⁸¹ Busbecq, 100.

olarak görmelerine rağmen; “bir evin civarında yavrulmuş bir köpek görürlerse ona yiyecek bir şeyler vermeyi sevap addederler.”⁸²Bu nedenledir ki bazı bölgelerde belli saatlerde kedi, köpek eksik olmaz ve kendilerini besleyecek birilerini beklerler. “Gerçekten kentin bahçe duvarları üstlerinde adeta sürüler halinde toplanan bu kedilerin sabahları erkenden kahvaltı ettikleri ve akşamları tekrar toplanarak kısımetlerini beklemekte oldukları görülür.”⁸³ Kendi cinslerine göstermedikleri ilgiyi hayvanlara gösterdiklerine dikkat çeken Busbecq, bunun nedenini sorguladığında; insanın akla ve iradeye sahip olduğunu, hayvanların ise bundan mahrum olduğu için özen ve itinaya muhtaç olduğunu dile getirmişlerdir. “İşte bu düşünce ile hayvanlara eziyet edilmesine ve onların bir taraflarının keserek eğlenilmesine çok kızarlar. Venedikli bir kuyumcunun başına gelenler bu anlattıklarımın misal teşkil edecektir. Hikâye şöyle; kuş tutamaya meraklı kuyumcunun tuttuğu kuşlar arasında rengi ve büyüklüğü itibari ile kukumaya benzeyen biri vardı. Hayvanın gagasının küçücüğüne rağmen göğsü o kadar geniş ki ağzını açtığı zaman bir insan kuyruğu içine girebilirdi. Şakacı bir insan olan kuyumcu, bu tuhafılığından doğayı kuşu kanatlarından gererek kapısına asmıştı. Ağzına da bir değnek koymak suretiyle açık tutuyordu. Evin önünden geçen Türkler hayvanı görüp canlı olduğunu anlayınca, haline acıdılar. Böyle zararsız bir kuşa eziyet etmenin sirayet olduğunu söyleyerek adamı evinden dışarı çıkardılar. Yaka paça hâkimin huzuruna getirdiler. Hâkim ona ağır ceza vereceği sırada, Venedik sefaretinden bir memur gelerek suçlunun kendisine teslimini talep etti. Kuyumcu, kendisini getiren Türklerin şiddetli itirazları arasında hâkimin iyi kalpliliği sayesinde memura teslim edildi. Bu suretle kurtulmuş oldu. Ziyaretlerinden birinde bana başından geçen bu olayı anlatmış ve çok korktuğunu belirtmişti. Olay tuhafıma gitmişti. Kuşu da bir gün bana getirdi. Geceleri uçar, ineklerin memelerini ararmış. Eskiden keçimemesi emen kuş diye anlatılan hayvan bu olsa gerek. Bu anlattıklarımın Türklerin her türlü hayvana karşı besledikleri acıma hislerini göstermektedir.”⁸⁴

---

⁸² Busbecq, 107.

⁸³ Wratislav, 69.

⁸⁴ Busbecq, 108.

Bu merhametli tutumların yanısıra, seyyahlar zalimce buldukları uygulamalardan da söz ederler. Türkler kendi inançları gereği ahlaka aykırı davranış sergileyenleri oldukça ağır cezalandırırlardı. Heberer tanık olduğu bir aşk hikayesini oldukça detaylı olarak anlatmakta; “Dul kalmış olan genç bir Türk kadını bir Rum delikanlısına aşık olmuş, ona gizlice haber yollayarak yanına çağırılmış ve duygularını açıklamış. Bundan böyle ikisi, herkesten habersiz buluşup, nikahsız olarak birlikte yaşamaya başlamışlar. Ancak her iki gencin de anaları babaları hayattaymış ve bu olayı öğrendiklerinde fena halde kızmışlar, özellikle Türk kadının zengin ve itibarlı bir kişi olan babası, kızının yasa ve törelere aykırı davranışından çok rahatsız olmuş.”⁸⁵ Seyyahın hikâyeyi oldukça detaylı anlatabilmiş olması buna gerçekten tanık olabildiğini göstermektedir. “İki sevgili bir eşeğin üzerine, kadın öne Rum genci de onun arkasına ters olarak bindirilmişler ve sıkıca bağlanmışlar. Kadının eline eşeğin yuları, Rum gencinin eline de eşeğin kuyruğu verilmiş ve bu durumda bütün kentin ana caddelerinde dolaştırılmışlar.”⁸⁶ Türkler de adaletin çok sert uygulandığından bahseden seyyahın betimlemeleri insanların böyle bir olaya karşı takındıkları tutumu gözler önüne sermenin ötesinde uygulanan ceza yöntemleri hakkında ve Batı'nın buna bakışı hakkında da bilgi verir. Benzer bir aşk hikayesinden bahseden bir diğer seyyah ise Wratislaw'dır. Bir yeniçerinin aşkından bahseden Wratislaw, bu yeniçerinin kendisine hizmetle görevlendirilmiş olduğunu da belirtir.

5.2. BESLENME ALIŞKANLIKLARI, TÜKETİM VE MUTFAK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE

Bir toplumun beslenme alışkanlıkları, sofrası ve yemek kültürü başlı başına bir kimliktir. Her toplumda, her iklimde, her coğrafyada farklılık göstererek kültürlerin en belirleyici özelliklerini taşıyan unsurlar arasındadır. Yemek Osmanlı devletinde günümüzde de olduğu gibi biyolojik bir ihtiyacı karşılamaktan daha fazlasıydı. Yemeğin bir şölen ziyafetine dönüştüğü mekânların, yanı sıra imaretlerde bir kap çorba ve bir somun ile yetinildiğini de görmek mümkündür. Osmanlı mutfağı denildiğinde akla çeşitli ve gösterişli yemeklerin gelmesi çok olasıyken, seyyahların sıklıkla övgü ile değindiği

---

⁸⁵ Heberer, 212.

⁸⁶ Heberer, 213.

imaretler ve burada çıkan yemekler çalışmanın çerçevesi itibari ile dikkate alınacaktır. Toplum tarihçiliği açısından oldukça değerli çıkarımlara ulaşmamızı sağlayan yemek, sofraya ve alışkanlıklar, XVI.yüzyıl seyyahlarının da oldukça dikkatini çekmiş ve Osmanlı yemek-mutfak kültürüne dair sıklıkla anekdotlar verme ihtiyacına sevk etmiştir.

Kültürü oluşturan önemli birikimleri beraberinde getiren, halkın yaşayış tarzına ilişkin yorum yapabilmemizi sağlayan yemek-mutfak kültürü ise Türk tarihçiliğinde etraflı bir çalışmaya halen muhtaçtır. 2015 senesinde Amy Singer tarafından derlenerek yayınlanan “ *Haydi Sofraya; Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi*”⁸⁷, yemek kültürünün varlığından ziyade, onun sahip olduğu içsel zenginliği ile ilgilenmiş ve altı tarihçi ve araştırmacının konuya ilişkin çalışmalarına yer vermiştir. Eseri bizim çalışmamız açısından değerli kılan bir diğer nokta ise seyyah notlarını dikkate alan makaleleri içeriyor olmasıdır.

Seyyahlar eserlerinde mekân, yemek ve kimlik ilişkisi üzerine verdikleri detaylarda; saray hayatından halkın yaşantısına, herkesin kullanımına açık olan imaretlerden yolcular için hizmet veren kervansaraylara, savaş durumundaki beslenme şeklerinden, Müslüman halk ve gayri Müslim halk arasındaki seçiciliğe ve daha birçok noktaya değinmişlerdir.

Seyyahlar için yeme-içme alışkanlıklarının en iyi gözlenebileceği yer şüphesiz ki imaretlerdir. Bu mekanlar “zengin, fakir, Hristiyan, Yahudi veya Türk- ayırım yapılmadan herkesin yararlanabildiği merkezlerdir.”⁸⁸ Osmanlı topraklarını ziyaret etmiş birçok seyyahın da oldukça dikkatini çekmiş ve hayranlık uyandırmış ve birçoğu bu mekanları ziyaret etme fırsatı bulmuştur. XV. ve XVII. yüzyıllar arasında kurulmuş birkaç imaretin yemek listelerini inceleyerek bu çok kültürlü toplumun sosyal ve ekonomik durumlarını

---

⁸⁷ Amy Singer(Ed), *Haydi Sofraya: Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi,2015).

⁸⁸ Schweigger, 139.

anlamayı karşı yeni bir bakış açısı geliştirmeyi hedefleyen Amy Singer'ın çalışmasına göre imaretlerde çıkarılan başlıca yemek çorba ve ekmek oluyordu. Sabah ve akşam olmak üzere ekseriyetle günde iki defa yemek çıkıyordu.⁸⁹ İmaretlerde yiyecek olarak çorba ve bir ekmek (bazen bir parça et) verilmesi yaygınken, seyyah anlatılarından anlaşılan, farklı dönemlerde ve farklı imaretlerde sunulan yiyecekler değişim göstermekteydi. Salomon Schweigger, “her isteyene, etle karışık pirinç yemeği, suyla karıştırılıp mayalandıran irmikten yapılmış “boza” adındaki içki yanında bir somun ekmek dağıtıldığından bahsetmektedir.”⁹⁰

Türkler gün içinde çoğu zaman bir çorba, pilav veya bir ekmek ile günü geçirmekte bol su ve meyve tüketmekteydiler. Tıpkı Osmanlı evlerin gösterişten uzak yapılmasında söz ettiği minimal tutuma dikkat çekmesi gibi, Osmanlı halkının yemek tüketimi üzerine de benzer tutumu takınan Busbecq'e göre; “ Türkler obur değildirler. Gayet az yerler. Sofra zevkine pek az düşkündürler. Bir parça ekmekle beraber tuz, soğan ve yoğurt bulurlarsa yemek için başka şey aramazlar.”. ”Türklerin yiyecek içecek masrafları o kadar azdır ki bizde adamın bir günlük yiyecek masrafının bir Türk'ün on günlük geçinme masrafına bedel olduğunu rahatça söyleyebilirim.”⁹¹ Osmanlı askerlerinin savaş sırasında ki beslenme şekilleri ile ilgili olarak ise “Birkaç kaşık unu su ile karıştırıp biraz tereyağı ilavesiyle ateşte kaynatırlar üstüne tuz ve baharat eklerler kaynayınca koca bir tabağı dolduracak şekilde kabaran bu yemekten ekmek istemeksizin günde bir iki defa yiyerek karınlarını”⁹²doyurduklarından bahseder. Kendi toplumları ile karşılaştırma sonucunda ise; eğer Türkler bir Hıristiyan halk gibi yiyip içmeye ve şaraba düşkün olsalardı muhtemelen üstlerine giyecek alacak kadar bile paraları kalmazdı sonucuna ulaşırlar. Derrnshwam ise, Busbecq'in aksine az ile yetinme alışkanlığını bir meziyet saymıyor, bunu kölelik tutumunun veya fakirliğin bir yansıması olarak değerlendiriyor. Durumu farklı denklemlere oturtuyor olsalar da seyyahların; Türklerin az ile yetinen bir toplum olması seyyahların hemfikir olduğu bir diğer konudur.

---

⁸⁹ Singer, 81.

⁹⁰ Schweigger, 139.

⁹¹ Busbecq, 58-60.

⁹² Busbecq, 102.

Konuya ilişkin en detaylı bilgi Alman seyyah Dernshwam tarafından aktarılmıştır. Osmanlı mutfağına ait, yapımından bahsettiği yemekler arasında; dolma, etli ve tavuklu yemeklerden, kaygana ve katmer tariflerine, sütlü, şerbetli birçok tatlının tarifini vermiştir. Gözlemlerine göre iyi şartlarda yaşayan bir Osmanlı'nın masasında koyun eti, peynir, yoğurt, meyve ve bol miktarda su mutlaka olurdu, ama fakir bir Osmanlı için; sebze, fasulye, mercimek veya yoğurt gibi temini daha kolay yiyecekler tercih edilirdi. Yemek konusundaki çeşitliliği varsallık ile ilişkilendiren Dernschwamn'a göre, yönetici sınıf ve varlıklı Türkler iyi yemek yerken, diğerleri az ile yetinmek, sebze ile idare etmek durumunda kalıyorlardı. Sıradan halkın sofrasına oturmuş olma ihtimali dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça zor olsa da Anadolu ziyaretleri sırasında birçok köyden geçmiş olması ve şahit olduğu kıtlık ve yiyecek sıkıntısı bu gözleme ulaşmasına neden olmuş olabilir.

Yemek türlerinin, ayan ve zengin konaklarında ise daha da zenginleştiğini, yağlı et yemeklerinin, pirinç pilavlarının, ve nice yemek çeşitlerinin arasına tatlıların, kompostoların ve çeşit çeşit meyvelerin girdiğini görüyoruz. Baron Wratislaw, Busbecq ve Dernshwamn sahip oldukları konum itibari ile imaretler dışında, paşa sofralarına oturabilmiş, bazıları şenliklerde kurulan sofralara şahit olmuş ve gözlemlerini aktarmışlardır. Bu yemekler, imaretlerdeki sadeliğe kıyasla, oldukça gösterişli ve tam anlamıyla bir ziyafete dönüşebiliyordu. Alman seyyaha göre “Türkler alelade şeyler yerlerdi. Yemek pişirmesini bilmezler. Bilhassa kadınları bu işten hiç anlamaz baş yemekleri çorbadır. Ama büyüklere, paşalara çok iyi yemekler yapılır.”⁹³ derken Osmanlı toplum yapısında yemek ve miktar arasındaki ilişki, mevki ve konum ile doğru orantılı olarak değişebildiğinin gözlemlemiştir.

Sarayı görmüş, imareti ziyaret etmiş buralarda yemek yemiş bir seyyah bize sıradan Osmanlı evinde ne yemek pişirildiği veya nasıl pişildiği hakkında bilgi verebilir mi?

---

⁹³ Dernschwam,171.

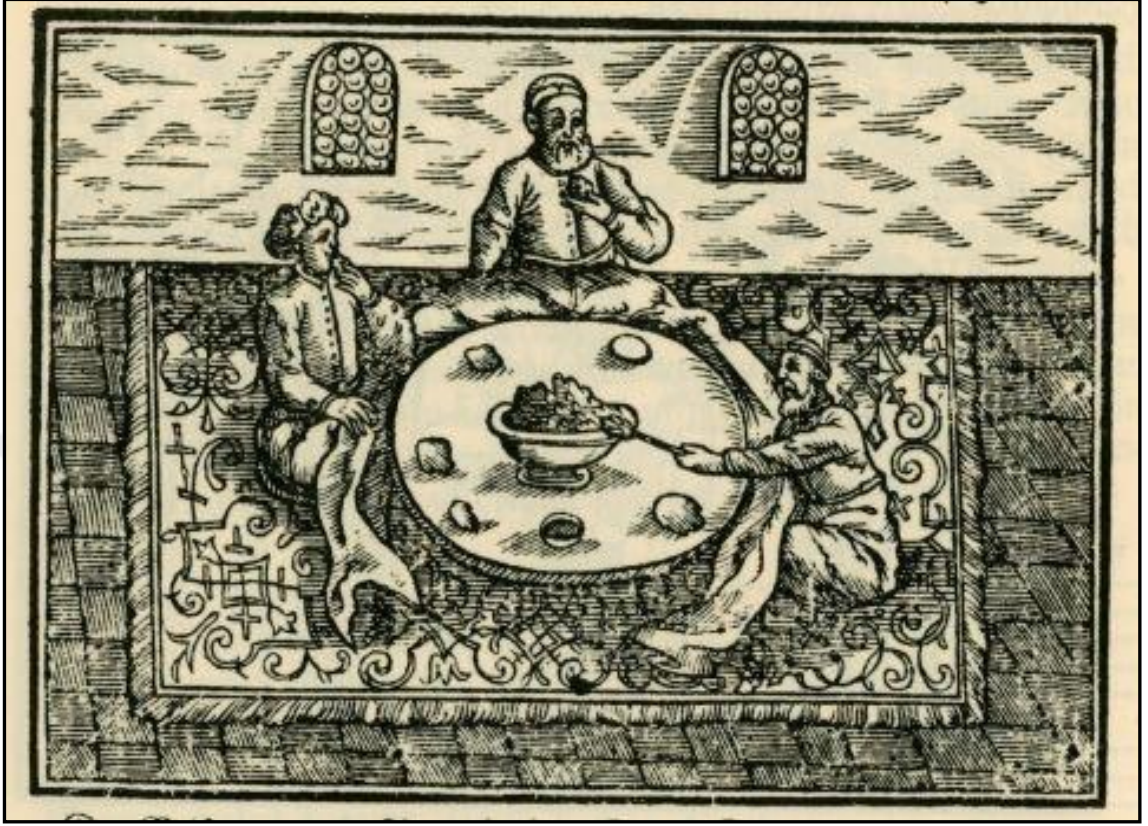
Malesef ki dönem seyyahlarının bu konuda çok fazla bilgiye erişmeleri mümkün değildi. Halkın arasına sınırlı erişimleri olan ve ortak bir dili paylaşmayan bu insanlar için bir Osmanlı hanesine girmiş olması ve sofralarını tasvir etmesi oldukça sıradışı olurdu. İncelediğimiz seyahatnameler de bunu kanıtlar nitelikte. Bu duruma tek istisna, sahip olduğu köle statüsünden kaynaklı diğer seyyahlara nazaran, bir Müslüman ailenin içine daha yakından girebilmiş olan tek seyyah Micheal Heberer'dir. Padişah eşi Sultanın kendi erzakından peksimet, sirke ve zeytinyağı dağıtması ve uşakların eşlerinin evde kalan yemeklerden, sebze, et ve ekmeğe yolladıklarını belirtmekle yetinen gözlemci, efendisinin evde yediklerine dair hiç bir şey belirtmemiş. Kendisine çalışması karşılığında ekmeğe dışında bir şey verilmediğinden bu verilenlerin çok değerli bulduğundan dolayı belirtmiş olduğu sonucuna varılabilir.

Seyahatnameler Türklerde yaygın olarak kullanılan içeceklerden de bahsetmektedir. İmaretlerde "boza" adındaki içki dağıtıldığından bahseden Schweigger, Türklerin şarap yerine ise çeşitli meyveleri yemekten zevk aldıklarını belirtir. Derschawm'ın betimlemesinde ise "bu içkinin darıdan yapıldığı ve berbat bir şey"⁹⁴ olduğu belirtiliyor. Seyahatnamelerden anladığımız boza Osmanlı mutfağından en çok kullanılan içeceklerin başında gelmektedir. Seyyahlar ayrıca boza ile ilgili İslami açıdan şüphe ile yaklaşmış olması sorunsalına da değinmişler ve bozayı çoğu zaman alkollü bir içecek olarak tanımlamışlardır.

---

⁹⁴ Derschawm, 146.

Şekil 5.2: Türk evinde bir akşam yemeği

Kaynak: Salomon Schweigger, <http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

Türkler arasında yaygın olan bir diğer içecek ise şerbettir. Özellikle yaz aylarında tüketilen şerbet “üzümü sıkıp suyunu ağaç fiçi içine doldurup daha sonra bir miktar sıcak su ilave edilerek iyice karıştırılması⁹⁵” sonucu elde ediliyordu. Bu içeceğin ekşimesi için bir süre bekletildiğini ve böylece çok hoş bir tat aldığını belirten Busbecq, bunun “Arap şerbeti “olarak bilindiğini belirtmektedir. Şerbetin sadece bal ve su ile yapıldığı birçok seyahatnamede yer almaktadır. İslam’ın yasakladığı şaraptan uzak durmanın bir sonucu olarak doğmuş olabileceği tahmin edilen boza ve şerbet Müslüman içkisi olarak akıllarında yer etmiştir. Oldukça lezzetli buldukları bu iki içeceği Türkler gibi kendilerinin de sık sık tükettikleri eserlerden anlaşılmaktadır.

⁹⁵ Busbecq, 58.

Ziyaretçilerin Hristiyan coğrafyasından gelmiş olmaları ve başlıca içecekleri şarap olması dolayısıyla, seyahatnamelerde şarap sıklıkla karşılaşılan bir diğer bahistir. Osmanlı topraklarında bir Müslümanın şarap içmesi veya ticaretini yapması kesinlikle yasaktı. “Gerçekten Kuran, Müslümanlara arı olmayan balığı ya da herhangi bir hayvanı yemeyi ve şarap içmeyi yasaklamıştı” ama bu durum Müslümanlar arasında tüketimin engellenmesini ⁹⁶yine de sağlayamıyordu. Sözü geçen seyyahların hepsi Türklerle birlikte içmiş veya içtiklerine şahit olmuştur. Wratislaw ziyafette kendilerine sunulan şarabın ne derece nefis olduğundan bahsederken, “yeniçerilerin aralarında buldukları halde, hiç kimsenin bu nefis içkiyi tatmaktan kendini alamadığını”⁹⁷ belirtir. Gizlice tükettikleri şarabı ise ölçsüzce içtiklerinden ve içki içmiş birinin sokaklarda görülmesi veya yakalanması halinde “doğruca kadının huzuruna çıkarılırdı. Kadı ona 100 sopa vurdurur ve ayrıca para cezasına da çarptırılır. Onların içki içlerine göz yumulsa dahi üst makamlar, biz Hristiyanlarda olduğu gibi serbest ve açık bir şekilde özellikle gece gündüz meyhanelerden çıkmayan başı bol serserilerin yaptığı tarzda içki içmelerine katiyen müsaade etmezler.”⁹⁸ Aleni olarak içilmiyorsa olsa özellikle aslen Hristiyan⁹⁹ veya dönme¹⁰⁰ olarak nitelendirdikleri Yeniçeriler tarafından tüketildiği seyahatnamelerden ulaştığımız ortak noktadır. Bazı padişahlar bu konuda oldukça hassas davranmış ve katı sınırlamalar getirmiştir, seyyahların bunlardan bahsetme ihtiyacı da şarap temin etmekte kendilerinin de zaman zaman zorlanmalarından kaynaklanıyor olabilir. Aktarılan bir anekdotta, Sultan’ın emriyle Muhammed’in koyduğu kuralların aksine, Yahudilere ve Hristiyanlara bile olsa kente şarap sokmak yasaklanmıştı. Durumlarının belirsizliğinden dolayı sağlıkları bozulmuş olan Busbecq ve adamları yalnızca su içmek zorunda kalmalarından iyice umutsuzluğa düşmüşlerdi. Elçi tercümanlarına biran önce paşaların

---

⁹⁶Wratislaw, 48.

⁹⁷Wratislaw, 74.

⁹⁸Dernshwam, 119.

⁹⁹Dernshwam, “Aslen Hristiyan olan yeniçerilerin içki içmelerine göz yumarlar (aslen derken devşirmeyi kastediyor) bunlar diğer Türklere nazaran daha kolay içki sağlar ve alenen içerler, içince de onlara karşı çok keyfi hareket eder ve kaba şakalar yaparlar. “,119. “Keratalar kendileri gizli gizli şarap içerler geceleri rum köylerinden şarap getirirler. Bazen de zil zurna oluncaya kadar içerler.”, 226.

¹⁰⁰ Wratislaw “Bunun içindir ki resmi bir makam sahibi olanlar bile şarabı gizlice içerler. Sonradan Müslüman olanlar daha çok işaret eder. Bu kabil dönmeler, çok zaman bize gelirler ve bütün gece gizli gizli şarap içerler, sabaha karşı evlerine dönerler, bize de bu davranışları hakkında kimseye bir şey söylemememiz için yalvarırlardı.” 49.

toplandığı Divan'a başvurmalarını istemişti.¹⁰¹Bunun devamında durumun ciddiyeti anlaşıldı ve şarap stokunun kente gelmesine izin verildi. Yine de bu sevkியatın oldukça dikkatli ve gizlice yapıldığından bahsediliyor. Anadolu'da ziyareti sırasında şarap bulma sıkıntısından sıklıkla bahseden Dernshwam ise halkının Müslüman olduğu bölgelerde şarap bulmanın imkânsız olduğunu ancak çevre köylerden temin edilebildiğini belirtiyor.

Türklerin inancı gereği Osmanlı İmparatorluğu'nda yasaklanmış olan ve seyyahlarda değinilen bir diğer madde "domuz eti" dir. "Türkler domuz etinin asla yemezlerdi ve köylerde domuz yetiştirmezler. Domuz yetiştirmeyi iyi saymazlardı."¹⁰² Mundar olduğuna inandıkları bu hayvandan vebaya tutulmuş adamdan kaçtıkları gibi kaçtıklarını belirten Busbecq, ve diğer seyyahlar için bu yasağın nedeninin Türklerin inancındaki temizlik hassasiyetinden kaynaklı olduğunu bilmesi seyahatnamelerde net bir şekilde ifade edilmemiştir. Dernschwam, Türklerin her şeyde olduğu gibi bu yasağı da nedenini bilmeden uyguladıklarını belirtmekle yetiniyor. Dine ilişkin bu derece hassas meseleleri karşılıklı olarak bir Müslümana konuşabilecek yakınlığa ve imkana ulaşabilmiş olmaları tartışmalı bir konudur. Seyahatnamelerin genelinde ulaşılan; seyyah ve gözlemlenen yapı arasındaki ilişki oldukça sınırlı kalmıştır. Seyyahlar bu durumda kendince yorumlama ve daha önceki bilgilerini aktarma yolunu seçmiş olabilir.

Avrupalı seyyahlar yemek kültürüne; halkın ve sarayın ne yediğinden, hangi besinlerin ne miktarda kullandığına, yeme-içme ritüellerinin nasıl bir atmosfer içinde içinde gerçekleştiğine kadar geniş bir perspektifte değerlendirmişlerdir. XVI. yüzyıl Osmanlı dönemi yeme-içme alışkanlıklarına seyahatnameler aracılığı ile bakıldığında; bir yandan azla yetinmenin sonucu olarak imaretler sunulan bir somun ekmek, bir kap çorba günlük ihtiyacı karşılarken, bir yandan paşaların ve devlet erkani için hazırlanan çeşit çeşit yemekler Osmanlı halkının yemek alışkanlığını oluşturmaktaydı.

---

¹⁰¹ And, 173.

¹⁰² Dernschwam, 177.

5.3. OSMANLI KADINI

Seyahatname literatürün bir diğer özelliği seyyahın kendi kültürlerinde olmayı görmeyi ve göremediklerini imgeleme yoluyla geliştirip sonrasında yazıya aktarması sonucu meydana gelen çalışmalardır. Bu bağlamda, Osmanlı kadını Batılı seyyahlar için Doğu'nun ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli imgelerinden birini temsil etmiştir. Toplumda görünürlüğü oldukça sınırlı olan Osmanlı kadınının bu yönü ilginin artışına ve eserlerde imgelerin daha egzotik hale gelmesine neden olurken, uzun yıllar kadın“harem-köle-cinsellik“ tanımlaması içinde sıkışıp kalmıştır. Bu doğrultuda aktarılan betimlemelerin gerçekten uzak ve birbirinin benzeri olmasının en önemli nedeni kadının toplumdaki görünürlüğünün sınırlı olmasıdır. Görünürlükten uzak olmak kadına dair merak duygusunu tetiklerken, Hıristiyan veya haram kabul edilen herhangi yabancı bir erkek tarafından kadının görünürlüğünün olmaması, eserlerin gözlemden ve objektiviteden uzak olarak yazılmasına neden olmuştur. Bu imge çoğu kez Osmanlı kadını saray-harem tasviri içinde resmedilmesine ve yeni gelişen oryantalist bir bakış açısı içinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

Müslüman kadına yönelik çalışmalar ve Doğu kadını etnografyası sıklıkla Lady Montagu'un yaklaşık iki yıl kaldığı İstanbul ve İstanbul insanı hakkında yazdığı makalelerden ve sonrasında Şark Mektupları adıyla basılan eserinde bahsettikleri üzerinden tartışılırken, esasen ilgili dönem seyahatnamelerinde de kadına ve kadının konumuna yönelik çok akılcı ve gözlemci yaklaşımlar mevcuttur. XVI.yüzyıl seyahatnamelerinin hepsinde gözlemlenen görece realist ve halkı tanımaya yönelik tutum, kadın kavramı çevresinde de kendini göstermektedir. Alman elçi Busbecq, “Türk kadınlarındaki yüksek ahlak seviyesinden de bir nebze bahsetmek yerinde olacaktır.”¹⁰³ derken Osmanlı kadınının haremin ve oryantal tasvirlerinin dışına çıkarmıştır. Bu kadını köle statüsünün dışında tutan ve değerlendirmeye alan bir tutumdur. Seyyahlar ilgi alanları dolayısıyla Müslüman kadını konu almışlarsa da kendi dindaşları olan Rum

---

¹⁰³ Busbecq, 109

kadınlarını Türk kadını ile kıyaslayan Heberer, Rum kadınlarını rahatlıkları ve dikkat çekici giyim şekilleri üzerinden Müslüman kadının ahlak seviyesini değerlendirir.

Şekil 5.3: Türk kadınlarının giysileri

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

XVI.yüzyıl özelinde doğruluğu tartışmalı ve öznel bilgilere dayalı kısımları olsa da kadınlara dair en önemli kaynaklardan biri¹⁰⁴şüphesiz ki seyahatnamelerdir. Toplumun dini tutumları, bunun getirdiği yükümlülükler ve akabinde seyyahın izlenimlerinde ki kısıtlılık hali seyahatnamelerde kadının konu edilişi çeşitlilik gösterememesine ve oldukça sınırlı kalmasına neden olmuştur. Seyahatnamelerin hepsinde dikkati çeken Osmanlı kadını genel görünürlüğü çerçevesinde; hamam kültürü içinde, eve hapsedilen köle kadın imajı altında ve/veya sınırlı da olsa aile hukuku kapsamında değerlendirilmiştir. Yine de XVI. yüzyıl seyahatnamelerinde görünürlüğü ölçütünde bir

¹⁰⁴ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005) 16. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar kentlerde yaşayan Osmanlı kadınları hakkında elde bulunan kaynakların çoğunun mahkeme katiplerinin elinden çıkan belgeler olduğunu belirtir.

Osmanlı kadını stereotipi çıkarmak hedeflenmemektedir. Eserlerin ne derece gerçeği yansıttığından daha çok eserlerde konu edilenler dahilinde, bir seyyah gözünde; Osmanlı kadınının sosyal hayattaki görünürlüğü, evlenme ve boşanma ile ilgili süreçleri, mahremiyet-mekân ilişkisi içinde, seyyahların bu ikisi arasındaki bağlantıyı ne derece anlayabildiklerini gözlemledikleri ve aktardıkları aracılığıyla anlaşılmasına çalışılacaktır.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınlara yönelik en fazla tespitte bulunan seyyahlar Busbecq, Lubenau ve Dernshwamn'dır. "Seyahatnamelerde kadınların toplumsal yaşamdan uzak tutulmasının daha çok kadınların iffetine leke gelir düşüncesiyle yapıldığı belirtilir. Kadınların toplumsal konumunu belirleyen büyük ölçüde eşleridir. Erkeklerin izin verdiği ölçüler nispetinde yaşamını sürdüren kadının aile dışındaki erkekler ile görüşmeleri de kesinlikle yasaktır."¹⁰⁵ Türklerin övülmeye değer birçok özelliği olduğundan bahseden Lubenau, Busbecq gibi kadınları cinsi bir tema içinde değerlendirmenin dışına çıkarak, Müslüman Osmanlı kadınının ibadet şekli üzerinden mahremiyet konusunda bir değerlendirme yapar, ona göre; "Türk kadınları camiye gitmezler. Çünkü Türkler, kadınların ayrı bir Cennet'e gideceğini iler sürürler. Kadınlar ibadetlerini evlerinde yaparlar. Hıristiyanlar ise Tanrı'nın biz insanlara yolladığı büyük Peygamber İsa'ya inandıkları için, kadınlarının da bulunduğu cennete gideceklermiş."¹⁰⁶ Osmanlı kadınının görünürlüğüne ilişkin paylaştığı anekdot Lubenau'un mahremiyet-mekân arasındaki farklı ne derece gözlemleyebildiği çok net anlaşılacakla birlikte; "kadınlar kimseye görünmeden hareket etmeye özen gösterirlerdi"¹⁰⁷ derken, bu konuda bir hassasiyet olduğunu anlamış gözükmektedir.

Heberer ise kadının görünürlüğünün kısıtlı olmasını kaldığı süre boyunca en doğru kavrayan seyyahlar arasındadır, emrinde çalıştığı efendilerinin eşleri ile kurduğu herhangi bir diyalogdan bahsetmeyen seyyah, kendisi ile diyalog kuran kadınların, uşakların eşleri olduğundan(muhtemel ki köle) ve sokaktaki diğer kadınlar gibi

---

¹⁰⁵ Altunbay, 55.

¹⁰⁶ Lubenau, 288.

¹⁰⁷ Lubenau, 345.

örtünmediklerinden, üzerlerindeki kısa etekli entarilerle, boyun kısımları açık, ve ziynetleri açık olarak dolaşabildiklerinden bahseder.¹⁰⁸ Müslüman kadınlar için ise bu

Şekil 5.4: Sohbet eden Türk kadınları

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

durum XVI. yüzyılda mümkün gözükmemektedir. “Rütbeli kişilerin eşlerinin araba ile hiçbir şekilde görülmeyecek şekilde dışarı çıkar, diğerlerinin ise kocasının dahi yolda görse tanıyamayarak derece eski giyinirlerdi. Burada dışarıda gösteriştan uzak, evde¹⁰⁹ ise kraliçeler gibi giyinen kadını tasvir etmesi, bu durumun yabancı/mahrem olana karşı bir tutum olduğunun farkında olduğunun bir diğer göstergesi olabilir.

Lubenau kadınların iç ve dış giyimlerine ilişkin verdiği detaylı betimlemenin nedenini; “benim pencereimin karşısında evde oturan bir kadın kendini göstermeye pek meraklıydı. Bazen evinin yanındaki bahçede yetiştirdiği asma kabaklarını bağlarken onu görürdüm”

¹⁰⁸ Heberer, 194.

¹⁰⁹ Lubenau, “Kadınlar evde, çıplak tenlerine içini gösteren ince, saydam ipek veya pamuklu kumaştan bir gömlek giyerler.”343.

derken bunun seyyahlar arasında bir istisna olduğunu açıklar. Bunun yanısıra Lubenau'dan çok daha erken bir tarihte Osmanlı'yı ziyaret etmiş olan Dernschwam ise kadının toplumdan geri durma halini daha farklı algılamaktadır. Türklerin birbirlerini evlerine davet etmemelerini güvensizlik ile bağdaştırmaktadır. Ona göre insanların birbirlerini evlerinde akşam ziyaret etmiyor olmaları birbirlerine güvenmiyor olmalarından ve haneleri koruma içgüdüsünden gelmekteydi. Bir diğer seyyahta bunu destekler nitelikte aktarmaktadır; “Evde, odalarında adeta bir tutsak gibi yaşıyorlar. Kadınların odaları genelde evin arka tarafındadır. Eğer odaları evin sokağa bakan tarafında ise pencereler o kadar yüksektir ki dışarıyı göremezler. İşte, Türklerin kadınları, kızları böyle evlerde, odalarda kapatılmış durumda yaşamak zorundadırlar.”¹¹⁰ Dernschwam'a göre; “Türkiye’de kadınlar Hıristiyan aleminde olduğu gibi serbest değildirler. Evlerde kalırlar, yabancılar onları göremez. Hatta köleler dahi evlerde efendilerinin karılarını göremezler. Alışveriş için hiçbir kadın çarşıya pazara gitmez. Evin erkeği veya hizmetkârlar alışveriş yaparlar, aldıklarını bir yağlığa doldurur eve getirirler.”¹¹¹

Bunun yanısıra “kadınlarında erkekler gibi dimdik ata binerler. Doğrusu ata binmek Türk kadınlarına çok yakışıyor. Düğünlerde İstanbul’da ipek ve kadife elbiseler giyinmiş birçok kadının atla dolaştıklarını gördük.”¹¹² Bu durumda kadının ata binmesinden övgü ile söz edilirken, aslında evde hapsedilmiş kadın figürünün ötesine çıkılmıştır. Kadınların düğün ve festivallere katılımından da bahseden seyyahlar olmasına rağmen hepsinin buna şahitlik etmiş olması muhtemel değildir. Bu durumda mahremiyet mekân ilişkisi içerisinde kadının görünürlüğünün en çok mümkün olduğu zaman ve alan hamam çevresi idi. Bu nedendir ki hamam ve hamama giden kadın tasvirlerine seyahatnamelerde sıklıkla rastlanır.

---

¹¹⁰ Heberer, 295.

¹¹¹ Dernschwam, 179

¹¹² Dernschwam, 181.

“Hamamlar, Türklerin kutsal tatil günü olan Cuma dışında bütün hafta boyunca, gece gündüz daima açıktır. Pek çok hamam Türk veya Hristiyan hiç fark gözetmeden, parasını ödeyen herkese hizmet vermektedir. Yalnız kadınların hamamı erkeklerinkinden ayrı bir binadaydı.”¹¹³ Kadınlar erkekler nazaran daha sık giderlerdi. Hamam temizlenme ihtiyacının dışında Osmanlı kadını için bir eğlence ve sosyalleşme mekanı görevi de görmekteydi. Heberer kadınların yıkanmayı sevmelerine ve hamama gitme bahanesiyle, kıskanç kocalarının gezmelerini izin vermedikleri yerleri, onların haberleri olmadan ziyaret edebilmelerine bağlamıştır. Bu durumun nedenini “kadınların yüzleri örtülü olmasına da rağmen hamama, mezarlığa ve töresel dualara gitmeleri dışında evden çıkmalarına hiç izin vermiyor”¹¹⁴ olmasından kaynaklandığını belirtir. Kadınlar hamama giderlerken dahi iyice örtünürlerdi ve yüzlerinde etrafı görebildikleri ince siyah bir tül taşırlardı. Bu görüntüden ötürü, Lubenau bir kocanın hamama giden karısını yolda görse tanıyamayacağını söylüyor. Kadınlarda tıpkı erkekler gibi pamuklu kumaştan şalvar, ayakkabı ve manto giyerlerdi. Hamama genelde topluca gidilir ve yanlarındaki köleleri sabunlanma bezlerini, boyanmak, süslenmek için kullanılan malzemeyi ve diğer hamam gereçlerini taşırlardı. Bu gözlem kadının tamamen dış görünüşüne yönelik olmaktadır.

Bu görünürlüğüne sınırlı şahit olduğu Osmanlı kadınının toplumdan geri durma halini çeşitli nedenlere bağlayan seyyahların, kadının görünürlüğüne şahit oldukları bir başka alandan da bahsetmektedirler. Evlilik ve boşanma usulleri kadının Osmanlı toplumunda söz sahibi ve görünür olduğu başlıca alandır.

Evlilikler geleneksel kurallara göre ve görücü usulü denilen sisteme göre uygulanırdı. Osmanlı toplumunda bir adam evlenmeye kadar verirse, bu durumu eşlerine dostları ile paylaşır ve kızın ailesine durum izah edilir. “Kız önce adamı görmek istediğini belirtirse, annesi, babası adama kızın onun görebileceği bir yere gelmesini rica ederler. “Damat adayı, genç kızın kendisini beğendiğine dair olumlu cevap alınca, ona armağanlar gönderir. Bunlar bilezik, ayak bileğine takılan süsler, incilerle ve değerli taşlarla

---

¹¹³ Heberer, 292.

¹¹⁴ Heberer, 295.

bezenmiş güzel tahta nalınlar, kolyeler, atlas ve sırmalı kumaşlardan yapılmış giysileri kısacası damat adayının servetini ve olanaklarına göre bazı süs ve giyim eşyasından ibarettir. Ayrıca damadın yüz görümlüğü miktarını da camilerde tutulan defterlere kaydettirmek zorundadır diye belirtir. Zira dünyevi ve uhrevi hukuk, din adamlarının elindedir. Erkek öldüğünde veya karısını boşadığında-ki bu bazı önemsiz nedenlerden ötürü bile mümkündür- kadına kalacak mal ve para böylece saptanmış olur ve işte bu sebeple de evlenen çiftin bağlı olduğu camide bu kayıtlar saklanır.”¹¹⁵ Kadının hakları bu şekilde koruma altına alınır.

Erkeğin evlilikten önce kendi isteği ile kadını görmesi mümkün değildir. Bunun nedeni “birazcık güzelliği yahut gençliği olan bir kadının bile onu gören erkekte arzu uyandıracığı ve dolayısıyla ruhen kirleneceği düşünülüşünden, bunun için kadınlar erkeklerden tamamen uzak tutulur. Çocuklar ve kocaları dışında erkek olarak yalnız kardeşlerine görünmelerine izin vardır. Kocalarının kardeşlerine bile görünmezler. Zengin ve yüksek tabakaya mensup erkekler, evlenirken, karılarının evden dışarıya ayak atmayacaklarına dair şart koşarlar. Hiçbir erkek veya kadının, en yakın akrabaları dahil, ne sebeple olursa olsun, onları ziyaret etmelerine izin vermezler. Ana babalar bu yasağa dahil değildir.”¹¹⁶ Seyyah izlenimleri bu durumların dışına istisnai de olsa çıkılabildiğini göstermektedirler. Wratislaw ve arkadaşları hizmetlerinde ki yeniçerileri Mustafa sayesinde birkaç kadınla bir kamelyada oturma ve konuşma fırsatı bulmuş ve onların yüzlerini dahi açtırmışlardır. Bu kadınlar;“Kara veya ela gözlü idiler. Saçları boyanmış, kaşlarına rastık çekilmişti. Hanımlar bu arada bize portakal, elma ve başka meyvalar ikram ettiler. İşte böylece bir süre hoş beşten sonra kendilerinden izin alarak ayrıldık. Fakat umduğumuz gibi onlarda üstün bir güzellik bulamadık.”¹¹⁷

Geleneksel tutumların yaygın olduğunu XVI. yüzyılda kadın kendi istediği ile kocasını boşayabiliyor olmasına rağmen, seyahatnamelerin sundukları itibari ile bu yaygın bir

---

¹¹⁵ Heberer, 338.

¹¹⁶ Busbecq, 110.

¹¹⁷ Wratislaw 20.

durum değildi. Kadının kocasını boşanmasına dair uygulama şu şekilde aktarılmıştır; “Kadınlardan biri kocasının kadıya şikâyet edip onunla artık beraber yaşamak istemediğini beyan ederek boşanmak isterse erkek ona tayin edilen evlilik parasını öder. Bu suretle kadın serbest kalır. Şayet kadın boşanma sebebini delillerle ispat edemezse paradan vazgeçmiş sayılır; boşanır fakat para alamaz. Öte yandan kadın uygunsuz vaziyette yakalanır ve kocası kadıya şikâyet ederse, erkek karısından ayrılır ve ona evlilik parası vermez. Çocuklar babanın yanında kalırlar.”¹¹⁸ Eserlerde yer verilen bir diğer uygulama ise; “Kocasının kendisine yeterli nafaka vermemesi ve ondan normal olmayan zevkler istemeye kalkışması boşanma sebeplerini teşkil eder, ki kadın bu durumda, hakim huzuruna çıkarak kocasından ayrılma talep eder. Hakim sebebini sorduğunda kadın hiç konuşmadan ayağındaki pabucunu çıkarıp ters çevirerek yere koyar. Bu hareketi kocasının kendisinden anormal zevkler istediği içindir.”¹¹⁹

Evlenene kadar baba evinde evlendikten sonra da kocasının evinde tutsak hayatı yaşayan kadının çok sınırlı bir özgürlük alanının olduğu betimlemesi seyahatnamelerinin hem fikir olduğu bir konu iken bu durum kadının toplumda değersiz görülmesi anlamına gelmiyordu. Osmanlı toplumunda kadının toplumdaki görünürlüğü belirtildiği gibi sınırlı olmasına rağmen Lubenau’un aktardığı benzetme oldukça hoştur; “Cicero’nun Romalılar hakkında söylediği sözler burada da geçerlidir; “Biz Romalılar herkese hükmetsek de, kadınlar bize hükmeder”. İşte Türklerde de durum böyledir. Erkekler her ihtiyacı karşılar ve dışarda herkes onlardan korkar ama evin içinde o karısından çekinir.”¹²⁰ İzlenime açık sosyal hayatın, seyahatname literatürüne yansması daha çok Osmanlı erkeğinin ritüelleri üzerinden olmuştur demek mutlak doğru olmasa da, Osmanlı kadınının sosyal hayata sınırlı katılımının yanı sıra, seyyahların bu konuda mecburi bir geri duruş sergilemek durumunda kalmaları ve bu mahrem hayata dair anlatıların birçoğunun bir başka erkeğin aktarımı sayesinde edinilmiş olması, eserlerde erkeğin hayatının daha ön planda olmasına neden olmuştur.

---

¹¹⁸ Dernschwam, 182.

¹¹⁹ Busbecq, 111.

¹²⁰ Lubenau, 343.

5.4. İNANÇ BAHSİ

Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürdüğü yıllar boyunca çeşitli etnik ve dini kimliğe sahip insanları bünyesinde barındırdı. Müslümanlık imparatorluğun son yıllarına doğru oransal olarak artış göstermiş olmakla birlikte, Hristiyanlık ve Yahudilik yüzyıllarca Osmanlı toplum yapısının önemli bir kısmını temsil etmekteydi. On altıncı yüzyıl Hristiyan seyyahlar için ilgi odağı olan din ise; İslam ve ritüelleriydi.

Çalışma dahilinde incelenen seyyahların, İslam toplumu ve uygulamalarına yönelik bilgi birikimlerinin çok sınırlı olduğu anlaşılacakla birlikte, gözlemlediklerini aktarmış olmaları çok değerlidir. Müslümanlara yönelik yaklaşımları, tanık oldukları dini temelli uygulamalar, ibadet şekilleri; namaz, ezan, kurban gibi ritüeller ve halkın dine olan bağlılıkları, bu başlık altında incelenecektir.

Seyyahların ziyaret ettikleri toplum hakkındaki bilgisizlikleri, Doğu-Batı sınırının ne kadar aşılmaz olduğu gerçeğini göstermektedir, İslam coğrafyası ile Hristiyan dünyanın asırlardır aynı sınırları paylaşıyor olduğu düşünüldüğünde, seyahatnameler bu gerçeğin birer tanığıdır. “Dini aidiyetlerin çok belirgin olduğu bir çağ ve savaşların aralıksız devam ettiği bir döneme has olan bu özellik, farklı bir dini topluluğu gözlemlemenin zorluğunu beraberinde getirmektedir.”¹²¹Seyyahların İslam dinine yönelik bilgi yetersizliklerinden doğan yanlış anlaşılmalara eserlerde sıklıkla rastlamak mümkündür. Buna ek olarak; Lubenau’un Türklerle dinlerini konuşmanın zorluğu hakkında aktardıkları, bu yetersizliğin bir diğer nedeniydi.

“Türklerin dini hakkında en ufak bilgiyi edinince kadar belki bir yıl Konstantinopolis’de kalmam gerekti, çünkü basit halk adamının bildiği tek şey(bir Müslümanın) sunnet

---

¹²¹ Firdevs Çetin, “ XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumu; Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekanlar”, *Vakıflar Dergisi*, Aralık Sayısı.(2010), 44.

edilmiş olduğu ve başına sarık taktığıdır. Kendilerine Müslüman yani inançlı denmesinin

Şekil 5.5: İbadet eden Osmanlılar

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

sebebi de budur. Günün birinde Ayasofya'yı bana gezdiren ve bazı hastalıklarından dolayı sık sık beni ziyaret eden Ayasofya'da görevli din adamlarından birine inançlarının aslı esası hakkında sorular, yöneltebildim ve onun bana anlattıklarını kendi ağzından ve gözlerinin önünde aynen kaydettim.”¹²²

Bu şartlar altında Dernschwam'ın da “günde dört defa coşku içinde camilere koşarlar”¹²³ demesi halkın inancına ve ibadet ritüellerine karşı oldukça net bir bilgiye dahi erişemediğini göstermektedir. Eserinde oldukça detaylı gözlemlere yer veren seyyahın, muhtemeldir ki Müslümanların gün boyunca camii ziyaretlerini gözlemlemiş fakat sabah namazı vakti uyuyor olması ihtimali ile bu vakti gözlemlememiş olabilir. Bir diğer

¹²² Lubenau, 283.

¹²³ Dernschwam,120.

husus da daha önce sözü edilen nedenler dahilinde, seyyahların Müslüman kadınların ibadetleri hakkında yanlış bilgiler vermesidir. “Türkiye’de kadınlara pek önem verilmediği için onlar camiye gitmezler. Kadınlar, anne babalarından ve kocalarından öğrendikleri ibadetleri evlerinde yaparlar”¹²⁴derken bunun asıl nedenin mahremiyet kavramı etrafında şekillendiğini kavrayamamıştır. Dernschwam’n’a dair bir diğer bilgi yetersizliği örneği ise oruç bahsi ile ilgilidir: “Bu memleketin fakirliği onları aç kalmaya, oruç tutmaya mahkûm ediyor.” diyerek yemekten geri durulma halini bu şekilde yorumlamıştır.

Müslümanların Ramazan ayında tutukları oruç, birçok seyyahın gözlemlediği ve eserlerinde yazmaya değer gördüğü dini ritüellerin başında geliyordu, bunu dışında namaz kılmaları, inançları dolayısıyla temizlik bahsi ve abdest alma şekilleri ve din değiştirerek veya çocukluklarında devşirilerek Müslüman olmuş kişilere dair anekdotlar takip eder.

Schweigger tarafından oldukça iyi gözlemlenmiş ve tasvir edilmiş “oruç dönemine Ramazan (Ramadan) denirdi. Bu dönem yılın belli bir zamanına denk gelmez, sürekli değişir ve hep başka bir aya rastlardı. Oruç zamanı bütün gün ne yemek yerler ne de su içerler, ta ki gökyüzünde yıldızlar görününceye kadar. Müslümanlar orucu bozduktan sonra bütün gece yerler, içerlerdi. Böylece oruç zamanı, yılın en büyük bolluk içinde yaşandığı dönem olur ve bu yüzden de halk Ramazan’ı büyük bir hevesle bekler. Camilerin minarelerindeki şerefelere asılan tahta fenerlerin içine kandiller yerleştirilerek etrafa ışık saçılır. Çoğu kez bir minareden diğerine bir ip gerilir, buna bağlanan kısa ve uzun başka iplere kandiller asılır ve böylece dolunay ya da hilal doğmuş gibi bir görüntü oluşturulur.”¹²⁵

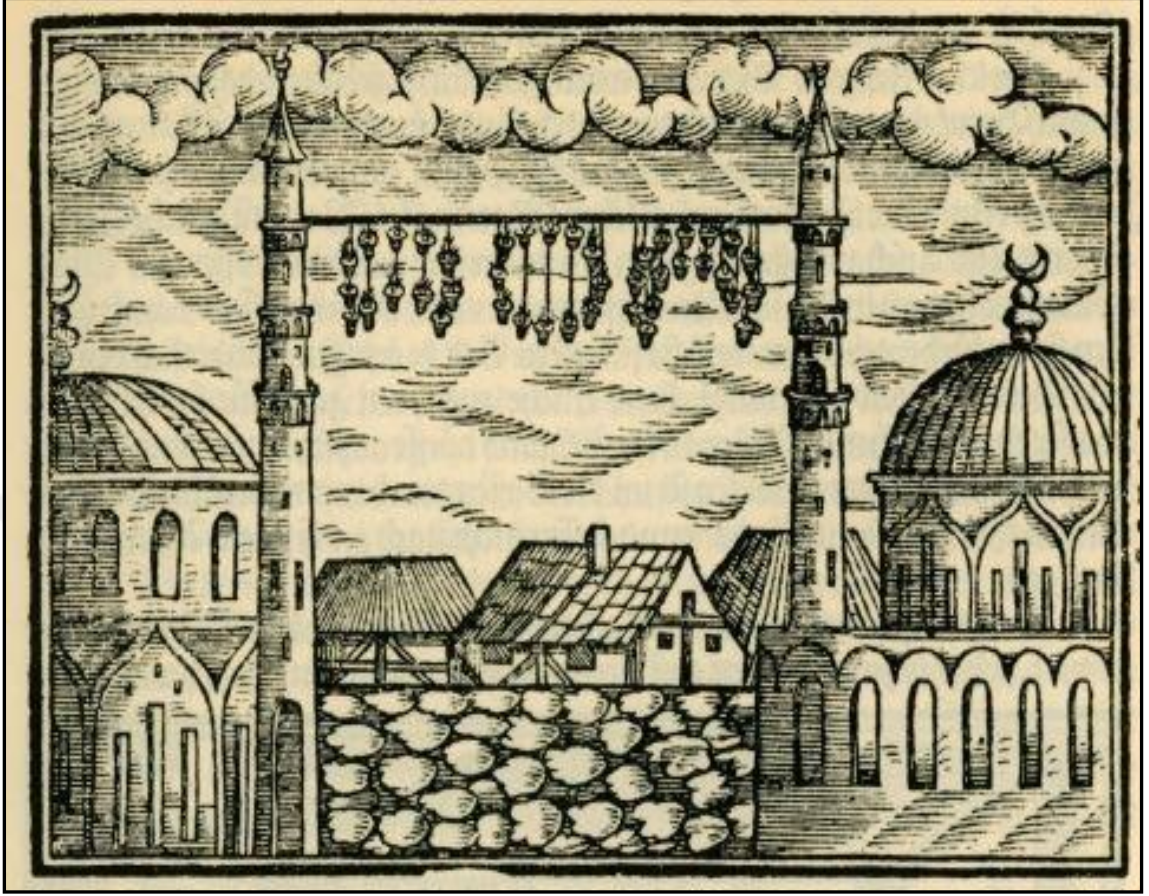
---

¹²⁴ Dernschwam, 103.

¹²⁵ Schweigger, 210.

Şekil 5.6: Ramazan Bayramı Süslemeleri

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

Bir ay boyunca süren bu ibadet, Lubenau tarafından da gözlemlenmiş ve eserlerinde yer verilmiştir. Gökyüzünde yıldızlar görülmeye başlayınca Müslüman halkın yemeye başladığı konusunda hepsi aynı bilgiyi vermekte ve bu öğünle birlikte ertesi gün yine akşama kadar hiç birşeyi yemediklerini belirtmektedir. Seyyahlar tarafından yemekten geri durma hali zaman zaman paşaların ve beylerin kendilerini saraya göstermek, daha iyi konumlara gelmek için kullandıkları bir ibadet şekli olarak da tasvir edilmiştir. Dernschwam ise Türklerin yarısından çoğunun evlerinde oruçlarını bozduklarının rivayet edildiğini söyler. Lubenau ise bu günlerde ağzı su ile çalkalamanın bile yasak olduğunu ve şarap içme özgürlüğüne sahip olanların dahi bu dönemde şarap içmesinin yasaklandığını aktarmaktadır.

Ramazan ayının sonunda Paskalya gibi bir bayram ile bunu kutladıkları ve buna Büyük bayram adını verdikleride yine eserlerde karşımıza çıkan ortak noktalar. Seyyahlarca,

Hristiyanların Paskalyasına benzetilmiş ve insanların en güzel kıyafetlerini giydikleri, hep beraber yiyip içtikleri, günlerini keyif ve eğlene içinde geçirdikleri zamanlar olarak tasvir edilmiştir. Bayram günlerinin en detaylı tasviri Heberer tarafından yapılmıştır; “Bayram namazını kıldıktan sonra birbirlerinin ellerini sıkarlar, kucaklaşıp öpüşürler, birbirlerine karşı duydukları öfke veya kızgınlıklarını attıklarını, kusurlarını bağışladıklarını belirterek karşılıklı bayramlarını şu sözlerle kutlarlar: “Bayramınız Kutlu Olsun”. Bayram duası tamamladıktan sonra, kutlamalar başlar birbirlerine bağlayarak büyük bir beceriye ürettikleri küçük ok ve yayları ile atışlar yaparlar. Yayı germek için baş parmaklarına kemikten bir halka takarlar. Çok küçük yaşlarda böyle ok ve yayla atış yapmayı öğrendiklerinden, bunda büyük bir beceri kazanırlar. 40 veya 50 adım mesafeden yarım teler büyüklükteki bir hedefe öyle ustalıkla nişan alırlar ki, beş altı oku birbirine değmeden ve birbirini zedelemeyen bu hedefe isabet ettirebilirler.”¹²⁶ Bu anlatı bize bayramların nasıl bir atmosfer içinde geçtiğinin anlatmanın yanı sıra Türklerin ona yükledikleri anlamı da göstermektedir. Kusurların bağışlanması, küslüklerin unutulması temasının bir seyahatnamede bu denli açık bir ifade ile karşımca çıkması oldukça değerlidir. Anlatı ayrıca bize Türklerin eğlence anlayışı hakkında da bilgi vermektedir.

---

¹²⁶ Heberer, 313.

Şekil 5.7: Bayram Kutlamaları

Kaynak: Salomon Schweigger, (<http://tr.travelogues.gr/collection.php?view=165>)

Eserinde çizimlere de yer veren XVI.yüzyıl seyyahlarından Schweigger'ın Bayramı tasvir ettiği çizimi Heberer'in ve diğer seyyahların anlatımına uygun olarak bayramların neşe ve keyf içinde geçtiği aktarılmıştır.

Dernshwam Müslümanların eğlence anlayışları ile ilgili aktardıkları ise; “Ramazan ayında hocalar, imamlar ve diğer tanıdıklar akşamları paşaların, beylerin, kahyaların ve diğer varlıklı kimselerin evlerine gidip orada akşam yemeği yiyorlar. Ne rahat bir hayat yemekten sonra saat 9-10-11 sıralarında gürültülü şarkılar(ilahiler) söylüyorlar. Bunlarda melodi yok, notaya göre söylenmiş güzel şarkılar değil. Bütün şarkılar “alla illa hilla'dann ibaret. Buda Allah ebedidir demek. Bu şarkı ile insan 100 mil yol alır.” Dernshwam'ın eserinde zaman zaman gözlemlenen tezatlık durumu bu anlatıda da mevcuttur. Söylenenlerin güzellikten uzak olduğunu negatif bir tutumla aktarırken bunun üzerine

pozitif bir yorum olarak algılanan 100 mil yürütmesi durumu içte bir tezattık oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti, Müslüman halkı şeri-i hukuka göre yargıladı, bu bağlamda bir Müslümanın şarap içmesinin bir cezası vardı ve “sarhoşlar yakalanınca doğruca kadının huzuruna çıkarılırdı. Kadı ona 100 sopa vurdurur ve ayrıca para cezasına da çarptırılır.”¹²⁷ Seyyah söylemlerinde sıklıkla geçen, Müslümanlar arasında şarap kullanımı bu cezanın dönem şartları altında çok caydırıcı olmadığını göstermekte veya Dernschwamın’ın dediği gibi özellikle “aslen Hıristiyanlar” diyerek bahsettiği yeniçerilerin şarap kullanımına göz yummaktaydılar.

Seyyahların Osmanlı toplumunda inanca dair gözlemlediklerinden bir diğeri de ibadetleri öncesi yaptıkları belirtilen temizlik bahsidir. “Türkler bu şadırvanda, camiye girmezden önce dinsel buyruklara uygun olarak el, yüz kol ve ayaklarını yıkayıp arınırlar. Çünkü böyle yapmazlarsa, ibadetlerinin bir değere olamayacağına inanırlar. Arınma işini bitirenler camiye girerken ayakkabılarını çıkararak caminin dışında bir yere bırakırlar, içeri çıplak ayakla girerler.”¹²⁸ Camileri ziyaret etmek isteyen Hıristiyanlarında aynı şeyi yapması gerektiğini aktaran Dernschwam, bu ziyaretin mümkün olduğunu bize bu anlatımı ile göstermiş oluyor. Fakat Busbecq bir Hıristiyanın camiye girmesinin mümkün olmadığını başından geçen bir anekdotlar aktarmıştır.

On altıncı yüzyıl seyyahlarının önceki dönem seyyahlarından farkı reformist ruha sahip, Avrupa’nın değişen çehresine şahit olmuş, kilisenin doğmalarına karşı bir tutum sergileyen karakterler olması, (ki bu birçoğunun Lutherci olduğunu eserinde bahsetmesiyle de örneklendirilebilir) Osmanlı halkının dini tutumlarına ilişkin merak içinde olmalarına neden olmuştur. Bu merak eserlerde bazı sorularla, eleştirilerle ve zaman zamanda ilginin tatmin olmuş cevapları haliyle aktarılmıştır. İslam dini hakkında,

---

¹²⁷ Dernschwam, 119.

¹²⁸ Wratislaw, 33.

seyyahların bilgi yetersizlikleri dikkate alındığında; Müslümanlarla doğrudan en çok iletişimde bulunmuş seyyah Heberer, İslam'a karşı epistemolojik bir sorgulamaya gider; “camilerinde olsun, dışarıda olsun dualarını hiç aksatmayan, sessiz ve edepli davranan, kendilerini ibadetlerine veren, dinlerinin gerektirdiğini içtenlikle yerine getiren, sadaka verirken cömert davranan” ve “onlar Tanrıyı yakından tanımazlar, çünkü onlar Tanrının sözlerini almamış ve duymamışlardır. Halbuki inanç duymakla oluşur. Duymakta tanrının sözleriyle gelişir. Ama onlar tanrının sözlerini almadıklarından ve almak da istemediklerinden, o sözleri duyamazlar. Onlar sade uzun süredir Tanrıyı biliyor görünmektedirler, fakat onu tam olarak tanımamaktadırlar”¹²⁹. Osmanlı halkının inandıklarına dair bilgilerinin doğmalardan oluştuğu seyahatnamelerin ortak paydasıdır. Tanrı'nın her şeye kadir, tek ve gerçek olduğuna inanan bu halkın Tanrı'nın ne olduğunu bilmemekle suçlanmasının nedeni ise seyyahlarca cahillik¹³⁰ tanımlaması içinde değerlendirilmiştir.

Bir diğer eleştirel uygulama ise dilencilere dairdi. Eserlerden anlaşılacağı üzere on altıncı yüzyıl Osmanlı sokaklarında bir dilenciye rastlamak oldukça olasıydı. Busbecq bu insanların kendilerine kutsal bir hava içinde gördüklerinden ve halkın dini duygularına hitap ederek onları sömürme amacı içinde olduklarını belirtirken şöyle devam eder; “bu gibi zayıf akıllılar Türklerin saygı ve şefkatine nail olurlar. Onların evliya olduklarına ve ölünce doğruca cennete gideceklerine inanırlar. Dilencilerin bir kısmı da Arap'tırlar. Elleri bir bayrak taşıyıp atalarının İslamiyet yaymak için bu bayrak altından savaştıklarını söylerler. Her yerde dilenmezler. Akşamüzerleri gibi şeyler uzatarak

---

¹²⁹ Heberer, 313.

¹³⁰ Dernschwam'a göre: “Genel olarak onlar (Türk hocası ve imamı) günde 8-10-12 akçe almak suretiyle sınıflandırılıyorlar. Okuma yazma bilmezler. Kitapları da yok, tahsil görmemişlerdir. Onların yaptıkları iş, bideli Gaudiamus ve Requiemleri okuyan ve bunları beş on para karşılığı ihtiyar kadınlara satan bazı açık gözlerin yaptıklarından başka bir şey değil. İbadete vakti gelince paşa konaklarında hoca bir taşın üstüne veya yüksekçe bir yere çıkar ve bağırmağa başlar, ellerini her iki kulağına götürür. Konaktaki bütün hizmetkarlar oradan buradan koşarak gelip bir araya toplanırlar. Hepsi de bir ümit peşindedir. Ayakkabılarını çıkartırlar, çorapları ve lapçınları kalır. Hepsi yere serilmiş örtülerin üzerinde 15-20-100 kişi dirsek dirseğe bir hizaya gelirler. Hoca her gün okuduğu duayı ezbere bilir, okumaya başlar. Eğilip, oturup yere kapandıkça arkasındakiler de eğilir, oturur yere kapanırlar. Duaların okuyan hocaya paşa maaş bağlar. Bu onun imamıdır.” 86.

fiyatlarını birkaç katı para isterler. Bir şey satar görünerek yapılan bir nevi dilenciliktir bu da.”¹³¹Busbecq’in İstanbul’daki dilenciler hakkında bunu söylemesinin üzerine yalnızca 33 yıl sonra aynı toprakları ziyaret eden Alman seyyah Lubenau, aşevlerine gidenlerin yoğun olmamasından bahsederken, Busbecq’in aksi bir açıklamada bulunuyor. Ona göre “Türkler dilenmekten utanırlar. Onlar dilencilikte geçinen tarikatlara ve Hıristiyan ülkelerindeki Aziz Antonio tarikatından olanlar gibi, birtakım hastalıklar veya dertler bahane ederek başıboş dolaşan ve hiçbir denetimi tabi tutulmadan sokakları dolduran serserileri de yüz vermezler. Çünkü böyle dolandırıcılar onların nezdinde makbul değildir.”¹³²

Seyahatnameler sadece toplumsal bir kesit sunmanın yanısıra dönemin sosyo-ekonomik ölçütlerde değerlendirme olanağı sunar. 1586-1589 yılları arasında çeşitli tarihlerde İstanbul’da bulunmuş seyyah Heberer’in bahsettiği üzere; “Konstantinopolis’ten Anadolu’ya her gün tabur tabur sevk ediliyordu. Bunların yanına yolluk ekmek ve erzak verildiği gibi, arkadan da düzenli olarak gönderiliyordu. Bu yüzden Constantinople’te büyük bir kıtlık ve pahalılık baş göstermişti. Çoğu zaman fırınların önünde toplanan iki yüz kişiye ancak yirmi ekmek verilebiliyordu.”¹³³ Bu kıtlık dönemi Busbecq ile arasındaki çelişkiye dair bir açıklama olabilir. Dilencilerin sokaklarda görünürliğünün artış göstermesinde şehrin içinde bulunduğu kıtlık belirleyici olabilir.

İslam inancı ve bu bağlamda oluşan ritüeller yabancı seyyahlarca zaman zaman abartılı eleştiriler ile zaman zaman takdir duygusu ile anılmıştır. Birçoğu tanık olunan uygulamaları kendi kültürü ile karşılaştırma yolunu seçerek bireysel tutumları ile toplumun inançlarını değerlendirmişlerdir. Seyyahların Osmanlı toplumuna dair; halkın inandıklarını eleştirmedeki yoksunluğu, toplumun neye neden inandığı hakkında cahil bırakmışken, çok yemekten ve alkolden geri duran halk seyyahlarca üstün ahlak seviyesi içerisinde anılmıştır.

---

¹³¹ Busbecq, 98.

¹³² Lubenau,211.

¹³³ Heberer,158.

6. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun güç kazanmaya başlaması ve hümanizm hareketinin insan doğasını tanımaya yönelik Rönesans ruhu, Hıristiyan dünyasının, Müslüman dünyasına yönelik ilgisinin ivme kazanmasına ve devamında XVI.yüzyıl ile birlikte seyahatname literatüründe niteliksel ve niceliksel olarak artış göstermesine neden olmuştur. Bu çalışma çerçevesinde, Osmanlı toplumuna yönelik zengin betimlemeler içeren, XVI.yüzyıl ikinci yarısına ait altı seyahatname, yayımlandıkları dönemde Batı dünyasında büyük ilgi ile karşılanmış ve Müslüman Türk imajı üzerinde etkili olmuşlardır. Daha çok bürokratik nedenlerle Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret etme imkânı bulan seyyahlar izlenimlerini görece objektif ve duygusal bir subjektiflik içinde eserlerine aktarmışlardır. Doğu ve Batı ayrımının henüz keskinleşmediği bir dönemde yazılan eserler daha çok gerçeği anlatmak ve Müslüman ve Hıristiyan dünyası arasındaki farklılıklara değinmeyi hedeflemişlerdir. Ne bir tarihçi, ne bir edebiyatçı dili ile yazılmış olan bu eserler, bilgi eksiklikleri, dil yetersizlikleri, ön yargılar ve abartılardan kaynaklı bir takım hatalı bilgiler içermekteyseler de, verdikleri bilgiler dolayısıyla, bu gözlem ve izlenime başka kaynaklar aracılığı ile ulaşmanın sınırlılığı seyahatnameleri yadsınamaz kılar. Çünkü bu kaynaklar olaylara tanıklık etmiş kişilerin aktardığı birincil kaynaklardır.

Berberlerinde Rönesans insanının merakını getiren bu seyyahlar, XVI.yüzyıl seyahatnamelerinin çerçevesini çizmişlerdi. Bu dönem seyyahlarında dikkati çeken, sorgulama, yorumlama, gerçeğe ulaşmadaki istek ve atılan adımlar eşit olmamakla birlikte eserlerde dikkat çekicidir. Sosyal hayatın işleyişine ve dinamiklerine yönelik ilk tutumları çoğunlukla kendi ülke ve kültürlerinde olmayana aktarmaya yöneliktir. Bu nedenle abartılı anlatımlar ve yeni bir kültüre yönelik önyargılı eleştiriler mevcuttur. Bu önyargıları Türk'e ve Müslümana yönelik alt bilgileri belirlemiştir.

Bu tez çerçevesinde seyahatnameler ışığında, Osmanlı halkının sosyal hayata dair ritüelleri, ört ve adetleri, inançları, beslenme alışkanlıkları ve Osmanlı kadını

değerlendirilmiştir. Seyyahların gözünde, az ile yetinen, pek çalışkan olmayan Osmanlı toplumunun en temel dinamiği itaat ve adaletin yüksek oranda uygulanmasıydı. Erken dönem seyyahlarından farklı olarak İstanbul'u Türklerden geri alma kaygısı taşımayan seyyahlar, İstanbul'u bir Müslüman şehri olarak değerlendirmiş ve yorumlamışlardır. Çehre değiştiren şehir imaretleri, camileri ve medreseleri, çarşı ve pazarları ile göz kamaştırırken, dar ve kullanışsız sokakları, köhne evleri ile eleştirilere maruz kalmaktaydı. Halkın ibadet şekli, namaz kılması oruç tutması, Ramazan ve Kurban bayramları eserlere sıklıkla yansımıştır. Muhteşem ibadet ve imaret yerleri inşa eden halk övgü ile değerlendirilirken, inançları hakkında bilgi eksiklikleri ile sıklıkla yargılanır. Halkın temizlik hassasiyeti, mahremiyet ve kadının toplumdan geri durması ise İslam inancı ile ilişkilendirilememiş ve bu nedenle anlatıların sınırlı ve eksikliklerle bezeli olmasına da neden olmuştur. Toplumda görünürlüğü sınırlı Osmanlı kadını, çoğunlukla hamam tasviri içerisinde konumlandırılmıştır. Seyahatnameler de Osmanlı beslenme alışkanlıkları ve mutfak kültürü ise detaylı gözlemlere dayanmaktaydı. Günde bir öğün yiyen halkın yanı sıra büyük sofraların kurulduğu ziyafetlerden de bahsedilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akman, F., 2011. *Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Aksan, V.H.&Goffman, D., 2011. *Erken Dönem Osmanlılar*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Aksoy, B., 1994. *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

And, M., 2004. *16.Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam*. H. İnalçık&G.Renda(Haz.), Ankara: Osmanlı Uygarlığı Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Bahtin, M., 2001. *Karnaval'dan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. S.Irzık(Der.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belon, P. 2012, *Travels in the Levant: The Observations of Pierre Belon of Le Mans on Many Singularities and Memorable Things found in Greece, Turkey, Judaea, Egypt, Arabia and Other Foreign Countries (1553)*. James Hogarth(Tran.), Hardinge Simpole Limited.

Bergin, A., 1965. *Dünyamızı Keşfedenler ve Meraklı Yolculukları*. İstanbul: Varlık Yayınevi.

Blanton, C., 2002. *Travel Writing: The Self and the World*, Routledge. New York: Routledge.

Busbecq, O. *Türk Mektupları*. çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, Kervan Kitapçılık.

Dernschwam, H., 1987. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Y. Önen (Çev), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Deschamps, H., 1974. *Keşifler Tarihi*. Çev.İ.Öztürk-B.Fırtına, İstanbul: Işık Yayınları.

Ebersolt, J., 1999. *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, İ. Arda (Çev), İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret AŞ.

Etensel İ.A., 2002. *Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Eren, M., 1960. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Kaynakları Üzerinde Bir Açıklama*, İstanbul: Bilinmiyor.

- Faroqhi, S., 2005. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Faroqhi, S., 2011. *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?* Z. Altok(Çev), İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S.,1999. *Approaching the Ottoman History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Germaner,S& İnankur.Z., 2002. *Oryantalistlerin İstanbulu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hazard, P., 1999. *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*. E.Güngör(Çev), İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Heberer, M., 2003. *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*. T. Noyan(Çev), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Işın, E., 1995. *İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakoç, İ., 1999. *Yabancıların Hatıralarında Osmanlı İmparatorluğu ve Yabancı Yazarların Osmanlılarla İlgili Olarak Türkçe'de Yayımlanmış Anıları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Lewis, B., 1963. *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*. Norman:University of Oklahoma Press.
- Lewis, R., 2004. *Rethinking Orientalism: Women, Travel, and the Ottoman Harem*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Lewis, R.,2009. *Osmanlı'da Günlük Yaşam*. A.Orhunsoy(Çev), İstanbul: Alter Yayıncılık
- Lowry, H.W., 2004. "Gezginlerin Gözünde ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik, 1331-1923" *Tarih Boyunca İznik*. İstanbul:Türkiye İş Bankası.
- Lowry, H.W., 2012. *Evliya Çelebinin Ayak İzlerinde*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Lowry, H.W, 2004. *Seyyahların Gözüyle Bursa(1326-1923)*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Lubenau, R., 2012. *Osmanlı Ülkesinde (1587-1589)*. T. Noyan(Çev), İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Macleane, G., 2004. *The Rise of Oriental Travel: English Visitors to the Ottoman Empire, 1580-1720*. Newyork:Palgrave Macmillan.
- Madran, E.,1981. *Seyahatnamelerde Anadolu Kenti, IX. Türk Tarih Kongresi 21-25 Eylül*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mansel, P., 1996. *Konstantinopolis-Dünyanın Arzuladığı Şehir (1453-1924)*. Ş.Erol(Çev), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Mantran, R., 1991. *16. ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*. M. Ali Kılıçbay (Çev.), Eren Yayınları: İstanbul.
- Neave, D., 1978. *Eski İstanbul'da Hayat*. O. Öndeş(Çev), İstanbul:Tercüman Yayınları.
- Öngür, S., 1954. *Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi*. İstanbul: Öğretmen Kitapları.
- Polonyalı S., 2007. *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden XVI. Asır Türkiyesi*. H D. Andreasyan(Çev), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ponting, C., 2013. *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. İstanbul: Alfa Kitap.
- Reyhanlı, T., 1983. *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öztürk, N., 2011. *Saray Penceresinden 14-15.Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Schmidt, J., 2002. *The Joys Of Philology: Studies In Ottoman Literature, History And Orientalism, (1500-1923): Orientalists, Travellers And Merchants In The Ottoman Empire, Political Relations Between Europe And The Porte*. İstanbul: Isis Press.
- Schweigge, S., 2004. *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1589)*.T. Noyan(Çev),İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Singer, A., 2015. *Haydi Sofraya: Mutfak Penceresinden Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tuzcu, A., 2007. *İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*. Kayseri: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yıldırım, F., 2010. *333'ten 1933'e Seyahatnamelerde Sakarya*. İstanbul: Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Üçel-Aybet, G., 2003. *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları, 1530-1699*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wratislaw, B., 1981. *16.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*. İstanbul: Karacan Yayınları.

William, F.A., 1842, *Travels and Researches Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, London: John W. Parker

Teignmouth, J. S. W, 1806. *Memoirs of the Life, Writings and Correspondence, of Sir William Jones*. John Hatchard.

Yerasimos, S., 1991. *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman*. Ankara: Société Turque d'Histoire

Sürelî Yayınlar

- Altunbay, M., 2015. 16. ve 19. yüzyılları arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. **8** (41)
- Arıkan, Z., 1999. Avrupa'da Türk İmgesi. *Osmanlı Ansiklopedisi*.**9**. 81-93.
- Çetin, F., 2010. XVI. Asır Alman Seyyahlarına Göre Osmanlı Toplumunu; Müslüman Davranış ve Törenleri ile Dini Mekânlar. *Vakıflar Dergisi Aralık Sayısı*.
- Dönmez, İ.H., 2013. Yerli ve Batılı İki Seyyahın Gözüyle Osmanlı Kadını: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *History Studies International Journal of History*, **5**.
- Duru, N.F., 2007. Batılı Seyyahların Gözüyle "Dönen Dervişler", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*.(118-46).
- Eyice, S., 1994. Dernschwam de Hradiczin, Hans, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.**8**. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Göyünç, N., 1962-63. Salomon Schweigger ve Seyahatnamesi . *Tarih Dergisi*. **13** (17-18)
- Gürkan, E.S., 2014. Günde Devr-i Bahr-ı Sefid: Königsbergli Lubenau'nun Kadırgayla İmtihanı, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. **11** (273-200).
- Haydaroğlu, İ., 2012. Osmanlı Saray Mutfağından Notlar, *Ankara Üniversitesi Dergiler*. **22**(34).
- Himam, D.F., 2013. 16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu-Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. **29**.
- İnci, A., 2008. Hans Dernshwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü'ndeki Türk İmajı Üzerine Bir İnceleme, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. **15**.
- Kaplanoğlu, R., 2007. Geçmişten Günümüze Turistlerin Gözüyle Bursa, *Bursa Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi*.
- Karademir, Z., 2013. Avrupalıların Gözlemlerinde Osmanlı Eğitimi ve Bilimi (16-18.Yüzyıllar). *OTAM Dergisi*.**34**.
- Lewis, B., 1984. Doğu'ya Giden Bazı İngiliz Seyyahları. E. Erdim&S. Özbaran(Çev.), *Tarih İncelemeleri Dergisi* **2**,
- Nalçacı, N.,2010. İstanbul'un Tarihsel Kaynakları Olarak Seyahatnameler. *Türkiye Araştırmaları Literatüre Dergisi* **16**(8).

Reyhanlı, T., 1989. Nicolas de Nikolay'ın Türkiye Seyahatnamesi ve Desenleri. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*. **5**(14).

Şahin, N., 2005. Batı Seyahatnamelerine Göre XIX. Yüzyılın Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. **3** (5).

Toruk, F., 2008, Alman Seyyah Hans Dernschwam'ın Gözüyle XVI. Yüzyılda Ankara, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. **52**

Uçar, Z., 2013. XIX. Yüzyıldaki Avrupalı seyyahların Gözüyle Osmanlı'daki Mesire Kültürü, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. **12**

Yılmaz, Ö., 2013. Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. **17**.

İlyay, D.&Uysal. 2015. M., İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. **3**.

İpşirli, M., 1995. Elçi Maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. **11**. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları

Diğer Yayınlar

Bayraktar, G., 2011. Hans Dernschwam'ın "İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü ile Evliya Çelebi'nin "Viyana Notları" nda imgeler Ve Önyargılar. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Batı Dilleri Ve Edebiyatları.

Cihan, C., 2010. XIX. Yüzyıl Seyyahlarına Göre Hazar Ötesi Türkmenleri: Sosyal, İktisadi Ve Kültürel Durum. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı.

Ercüment, S., 1991. XIX. Yüzyıllarda Batılı Seyyahlara Göre Doğu ve Orta Karadeniz. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürer, S., 2010. XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu. *Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İpşirli, A., 2009. The Image of Jerusalem in the Nineteenth Century Travel Books, *Thesis for the MA Degree*. İstanbul: Fatih University Institute of Social Sciences.

Köse, B.A., 2009. Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı, Erzincan Ve Kars; Coğrafi, Siyasi, Ekonomik Ve Kültürel Açından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Maden, D., 2010. Batılı Seyyahlara Göre Osmanlı Haremi. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Özsoy, E., 2010. XVI. Yüzyıl Alman Seyahatnamelerine Göre Akdeniz. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akdeniz Araştırmaları.

Palabıyık, M. S., 2010. Travel, Civilization and the East: Ottoman Travellers' Perception of "The East" in The Late Ottoman Empire. *Thesis for PDH Degree*, Ankara: Middle East Technical University The Degree Of Doctor Of Philosophy in The Department of International Relations.

Akın, N., 1999. İstanbul'un Batılı Bölgesinde İki İslami Kültürel Yapısı: Galata Sarayı ve Galata Mevlevihanesi. *Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht -the Netharlands, 23-28 August, Netharlands*.

Acun, F., 2001. Seyyah Söylemi ve Trabzon'a Gelen Yabancı Seyyahlar. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*. 3-5 Mayıs, Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları, ss. 143-149.

Bassnet, S., 1960. Introduction. *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*. Jennifer Speake (Ed.), I New York: Routledge. 6-15.

Ortaylı, İ., 1985. *Türkler Hakkında Yazılmış Seyahatnameler*, I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

